

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

**Kresba začarované rodiny dětí z úplných
a neúplných rodin v souvislosti s attachmentem**

The test of an enchanted family drawing among children in
complete and incomplete families with the context of
Theory of attachment

Bakalářská diplomová práce

Autor: Ludmila Kalčíková

Vedoucí práce: doc. Ing. Mgr. Mgr. Peter Tavel, Ph.D.

**Olomouc
2014**

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou prací na téma: „Kresba začarované rodiny dětí z úplných a neúplných rodin v souvislosti s attachmentem“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V..... Dne .....

Podpis .....

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Tato práce vznikla v rámci projektu Sociální determinanty zdraví u sociálně a zdravotně znevýhodněných a jiných skupin populace (CZ.1.07/2.3.00/20.0063)

Na prvním místě bych chtěla poděkovat svému vedoucímu doc. Tavelovi za ochotu, pomoc a za to, že mi věnoval svůj čas. Mgr. Aleku Lačevovi, Ph.D. za pomoc se statistickým zpracováním dat. Dále bych chtěla poděkovat za ochotu všem vyučujícím na gymnáziích a jejich žákům, bez kterých bych výzkum nemohla provést.

„Jedině děti vědí, co hledají.“

Saint Antoine De Exupéry

Obsah

Úvod.....	7
Teoretická část.....	9
1 Základní poznatky o teorii attachmentu.....	9
1.1 Teorie attachmentu.....	9
1.2 Vazebné chování a vznik citové vazby.....	11
1.3 Vnitřní pracovní modely.....	13
2 Odloučení a ztráta.....	14
2.1 Odloučení (separace).....	14
2.2 Ztráta.....	16
2.3 Psychická deprivace dětí.....	18
3 Typologie attachmentu.....	20
3.1 Metody zjišťování citového pouta.....	20
3.2 Typy vazeb.....	22
3.2.1 Jistý typ (secure) nebo také bezpečná vazba.....	22
3.2.2 Vyhýbavý typ (avoidant, anxious/avoidant).....	23
3.2.3 Odmítavý, ambivalentní typ (resistant).....	24
3.2.4 Úzkostně – dezorganizovaný, dezorientovaný typ (anxious-disorganised – desoriented).....	24
4 Rodina.....	26
4.1 Rozvod.....	27
4.1.1 Prožívání rozchodu rodičů.....	30
4.2 Úmrtí rodičů.....	32
4.3 Význam otce.....	33
5 Kresba začarované rodiny.....	34

Praktická část	39
6 Cíle výzkumu	39
6.1 Hypotézy	39
6.2 Metoda výzkumu.....	39
6.3 Průběh výzkumu	40
7 Popis vzorku.....	42
8 Výsledky a interpretace.....	43
8.1 Výběr zvířat.....	44
8.2 Způsob kódování.....	45
8.3 Výsledky	47
9 Diskuze.....	59
Závěr	62
Souhrn	63
Seznam použitých zdrojů a literatury.....	67
Přílohy.....	71

Úvod

Klíčovým tématem, kterým se zabývám ve své bakalářské práci je rodina. Rodinu považuji za důležitý základ pro další vývoj a život člověka. Setkávám se, jak mezi svými kamarády, tak i v odborném prostředí na praxích či ve škole, že mnoho problémů pramení právě z rodiny. O tom také mimo jiné pojednává teorie attachmentu, která mě oslovila a kterou se snažím ve své práci přiblížit a pracovat s ní. Faktory attachmentu v kresbě jsme si stanovili kritéria: blízká osoba, negativní osoba, nasměrování k Já, pozice, pozitivní/negativní a femininní/maskulinní osoba. Tato kritéria budou vysvětlena v praktické části práce.

V dnešní době není nijak zarážející, když žije dítě pouze s jedním rodičem. Statistický úřad uvádí, že v roce 2012 bylo rozvedeno 26 402 manželství, což bylo dokonce o 1,7 tis. méně než v roce 2011. Z celkového množství rozvodů se jednalo v 57,5% o rodiny s nezletilými dětmi. Úhrnná rozvodovost, která udává, jaký podíl manželství by skončil rozvodem při zachování intenzit rozvodovosti podle délky trvání manželství v daném roce, byla nejvyšší v roce 2010, kdy byla 50%. V roce 2012 byla 44,5%.

V roce 2013 bylo rozvedeno dle statistického úřadu o 1,5 tis. manželství více, tedy 27,9 tisíc. Rozvody se dotkly celkem 24,3 tisíce dětí. Rozvodů s nezletilými dětmi bylo 51,7% z úhrnu. Tato čísla také vypovídají o stavu manželství a rodin. K volbě tématu bakalářské práce mě vedly otázky o dopadu na dítě, které se musí vyrovnat s tím, že jeho rodiče už nebudou spolu a že si najdou v mnoha případech nové partnery, či jak se změní vztah mezi dítětem a jeho nejdůležitějšími osobami v životě.

Cílem práce jsem si stanovila zjistit, zda najdu rozdíl u dětí z rodin, které žijí pohromadě a rodin, kde soužití není společné, kde někdo chybí. Pro svůj výzkum jsem zvolila projektivní metodu Kresbu začarované rodiny, která poskytuje spousty možností pro dítě a nevzbuzuje v něm tolik obav, jako mohou jiné diagnostické metody vzbuzovat. Pro dítě je to atraktivní metoda, protože kreslení je pro něj přirozené.

Nejdříve se zabývám Teorií attachmentu Johna Bowlbyho, co pro dítě znamená odloučení či ztráta, zmiňuji se také o teorii deprivace od Prof. Matějčka. Dále popisují rodinu a možnost odloučení či ztrátu v rodině – rozvod a úmrtí rodičů. V neposlední řadě

se snažím zdůraznit často opomíjenou roli a význam otce v rodině. Na závěr představuji projektivní metodu Kresbu začarované rodiny.

V praktické části se zaměřuji na aplikaci Kresby začarované rodiny u dětí z úplných a neúplných rodin. Předpokládám, že se kresby z obou populací budou lišit.

Tato práce vznikla v rámci projektu Sociální determinanty zdraví u sociálně a zdravotně znevýhodněných a jiných skupin populace (CZ.1.07/2.3.00/20.0063). Všechna data jsem sesbírala v období prosinec 2013 – únor 2014.

Teoretická část

1 Základní poznatky o teorii attachmentu

1.1 Teorie attachmentu

Teorie attachmentu neboli vztahové vazby říká, že člověk má vrozený „vazebný systém“, který se aktivuje, pokud se objeví nějaké vnější nebo vnitřní nebezpečí. Pokud toto nebezpečí nelze odstranit vlastními silami jedince, spouští se vazebné chování (Brisch, 2011).

Vazba mezi pečující osobou (nejčastěji to je matka, ale může to být otec, babička, sourozenec aj.) je tedy charakteristická tím, že uspokojuje potřebu dítěte – po jistotě a bezpečí. Tento vztah vzniká na základě bazální důvěry nebo nedůvěry mezi dítětem a druhým jedincem (Bowlby, 2010, Brisch, 2011). Kvalita a pevnost této vazby je jedním z předpokladů, aby člověk mohl vnímat okolní svět jako neohrožující a bezpečný. Pokud se citová vazba nevytvoří nebo je nějak narušená, je zde větší pravděpodobnost, že jedinec bude ostatní lidi a svět kolem něj vnímat s úzkostí či s pocitem nedůvěry (Kulisek, 2000).

Emocionální pouto k druhému je základní složkou existence člověka. Bazální vazba jedince k matce nebo ke kterékoliv osobě, která mu poskytuje pravidelnou a láskyplnou péči, je modelem všech dalších kladných vztahů s ostatními (Plháková, 2003).

Teorie attachmentu je do českého jazyka překládána různými způsoby. Brisch (2011) používá pojem citová a vztahová vazba, Hašto (2005) píše o attachmentu jako o vztahové vazbě a citovém připoutání. Tato teorie byla formulována v propojení s psychoanalýzou, ale odmítá některé její postupy či principy. Freud, jak uvádí Bowlby (1907 – 1990), zkoumal ve svých výzkumech data, jako jsou sny, symptomy neurotických pacientů, chování primitivních národů. Hledání vhodného vysvětlení ho přivedlo k událostem z raného dětství, ale i přesto se sám jen výjimečně obracel k přímému pozorování dětí. Proto psychoanalytici mají většinu konceptů o raném dětství z dat získaných od věkově starších subjektů (Bowlby, 2010). Při tvorbě teorie citové vazby čerpal Bowlby také z poznatků etologů a opírá se také o teorii regulačních systémů (Hašto, 2005).

Z psychoanalytické oblasti, která se zabývala utvářením raného vztahu mezi matkou a jejím dítětem, to byla zejména teorie objektivních vztahů s M. Kleinovou, dále W. Bion

aj. Další, kteří se zabývali tímto tématem, byli Winnicott, Fairbairn či Balint, kteří patřili do britské skupiny tzv. nezávislých. K zjišťování okolností raného emočního vývoje přispěla pozorování R. A. Spitze, M. Mahlerové a dalších (Kulísek, 2000).

Bowlby zvolil jiný úhel pohledu. Vyšel z přímého pozorování dětí, hlavně z chování dítěte ke své matce v její přítomnosti a především v její nepřítomnosti. Pokud je dítě odebráno matce cizími lidmi, obvykle reaguje intenzivně a po opětovném setkání vykazuje buď zvýšenou míru separační úzkosti, nebo nepřírozené citové odcizení. Bowlby (2010) si všiml, že změna v mezilidských vztazích jednoho nebo druhého typu anebo obou typů současně, je častá u lidí s psychoneurózou a dalšími formami emočních poruch, a proto se zaměřil na tato pozorování.

Během toho, co vznikají vazebné vztahy, udržují se, přerušují a obnovují, se vyskytují ty nejsilnější emoce. „*Vznik pouta se popisuje jako milostné okouzlení, udržování pouta jako láska a ztráta partnera jako truchlení. Podobně hrozba ztráty vyvolá úzkost a skutečná ztráta vyvolá bol; přičemž v každé z těchto situací se pravděpodobně objeví hněv. Bezproblémové udržování vztahu je vnímáno jako zdroj jistoty a obnovení vztahu jako zdroj radosti*“ (Bowlby, 2010, 44).

Brisch (2011) uvádí, že podle Bowlbyho představuje vazebný systém primární, geneticky ukotvený motivační systém, který se po narození aktivuje mezi primární vztahovou osobou a dítětem a má zabezpečit přežití. Velkou roli hraje hormon oxytocin. Ten zodpovídá za porodní bolesti a obnovu dělohy po porodu. Zodpovídá také za mléko, které se dostává z mléčných žláz do prsních bradavek. Mléko se tvoří během těhotenství a je pravděpodobné, že podporuje vývoj matčina citového připoutání k plodu, poté k dítěti. Stejně tak podporuje vazbu dítěte k matce.

Velký přínos pro teorii attachmentu a pro celou vývojovou psychologii měl výzkumný postup spolupracovnice Bowlbyho Mary Ainsworthové pro děti ve věku dvanáct až osmnáct měsíců, tzv. „neznámá situace“ (*strange situation*). Tato metoda se stala standardním měřicím nástrojem. Později Mary Mainová a její spolupracovníci vyvinuli dotazníkovou a vyhodnocovací metodu, která se dala používat u dospělých. Z výsledků této metody se dalo odvodit, že vnitřní nastavení matky definuje podobu vzorce vztahové vazby a tím i následné chování dítěte. Když se tento test tzv. „vyšetření vztahové vazby u dospělých“ (*Adult attachment interview*) provede u ženy ještě v době těhotenství,

předpovídají výsledky vzorce vztahové vazby, které dosud nenarozené dítě rozvine v jednom roce věku (Brisch, 2011).

1.2 Vazebné chování a vznik citové vazby

Vazebné chování definujeme jako formu chování, díky níž člověk získává nebo si udržuje blízkost k jinému, preferovanému jedinci. Pokud je vazebná postava stále přístupná a reaguje, vazebné chování může být pouze ve formě kontroly za pomoci zraku či sluchu, kde se osoba nachází, a v občasné výměně pohledů nebo pozdravů. Někdy ovšem může dojít k následování vazebné postavy nebo k upnutí se na ni, k volání nebo k pláči, což má za úkol vynutit si péči této osoby (Bowlby, 2013).

Vazebné chování vysvětluje Bowlby (2010) spíše jako výstup z něčeho, co se dá nazvat jako systém zajišťující bezpečí, tzn. systém, jehož činnost snižuje riziko újmy pro jedince, zmírňuje úzkost a způsobuje narůstání pocitu bezpečí. Bowlby (2012) předpokládá, že se vazebné chování aktivuje nejrychleji přibližně od půl roku do asi pěti let dítěte. Toto období je ovšem také nejcitlivějším obdobím ve vývoji očekávání dostupnosti vazebných postav. Tato citlivost však přetrvává ještě i v dalších deseti letech, ale ve stále menší míře.

Děti si v raných vztazích vytvářejí základy pojetí sebe sama, ostatních a také sebe ve vztahu k druhým lidem. Bezpečný vztah a pocit jistoty, že rodiče jsou a budou blízko, je základ pro zvědavost, hravost a schopnost zvládat neúspěch. Dítě si tvoří také schopnosti jako je tolerance a zvládání určité míry úzkosti a tísně, zlosti i radosti, zvědavosti (Vrtbovská, 2010).

V průběhu zdravého vývoje toto vazebné chování vede ke vzniku citových pout či vazeb mezi pečující osobou (nejčastěji matkou) a dítětem. Interakce mezi nimi zahrnuje oční kontakt, vzájemné doteky, kojení, kolébání, hlasové projevy matky i dítěte, úsměvy, pláč apod. Potřeba vazby se v průběhu vývoje mění. Výrazněji vzrůstá mezi 6. až 9. měsícem věku. Toto období se označuje jako období strachu z cizince. Postupně se začíná vytvářet tzv. hierarchie vazeb, kdy dítě začíná mít citové vazby i na další blízké osoby – otce, sourozence atd. (Kulísek, 2000).

V mladším školním věku je větší rozpětí možností vazebného chování a ne pouze dotek a vyhledávání blízkosti. V mnoha případech jsou méně intenzivní (uklidňující pohled místo zvednutí dítěte do náruče) a někdy symbolické (dopisy, e-maily, zprávy). Neznamená to

však úbytek na intenzitě. Například dítě může místo fyzického kontaktu či dotyku strávit hodně času telefonováním (Kerns, Richardson, 2005).

V pozdější době vznikají citové vazby i mezi dospělým a dospělým. Formy vazebného chování a vznikající vazebná pouta jsou přítomná a aktivní po celý život jedince (Bowlby, 2010). Pokud řekneme o nějakém dítěti, že je citově připoutané nebo že má citovou vazbu k nějaké osobě, tak to znamená, že má tendenci vyhledávat tuto osobu, její blízkost a kontakt s ní. Zejména když je vylekané, unavené nebo nemocné (Bowlby 2013).

Mikulincer a Shaver (2010) uvádí, že jaký si člověk v raném dětství vytvoří attachment, má velký vliv na to, jaký se také uplatní v pozdějších letech a v dospělosti. Podle tohoto tvrzení, citová vazba v dětství je základ pro vzorce vazebného chování v průběhu života. Stabilita vzorců připoutání je větší pro jedince, kteří vyrostli ve stabilním sociálním prostředí (stejní rodiče, stejné prostředí).

Vazebné pouto přetrvává, avšak různé formy vazebného chování, které přispívají ke vzniku vazebného pouta, jsou aktivní pouze v některých případech. Například v neznámé situaci, při únavě, když je přítomná nějaká hrozivá věc. Vazebné chování, které je aktivováno s velkou intenzitou, může potřebovat k ukončení doteky, přivinutí nebo nějaké aktivní ujišťování ze strany vazebné postavy (Bowlby, 2013).

Protože strach a vyhledávání blízkosti je důležitější z hlediska přežití, aktivace vazebného systému zpravidla deaktivuje nebo inhibuje ostatní behaviorální systémy. Pokud je člověk v ohrožení, obrací se na druhé jako na poskytovatele podpory a útěchy. Navíc je jedinec spíše zaměřený na sebe a svoji potřebu ochrany, má nedostatek mentálních zdrojů potřebných k empatické a altruistické péči o potřeby druhých. Pouze když je dosaženo úlevy a útěchy, je schopný jedinec přesunout pozornost a energii i do ostatních behaviorálních systémů. Díky tomuto vzájemnému propojení mezi vazebným systémem a ostatními behaviorálními systémy, je jedinec schopný po dosažení vazebné jistoty, věnovat se i jiným, nevazebným aktivitám jako je explorace, sexuální chování, poskytování péče (Mikulincer, Shaver, 2010).

Díváme-li se na vazebný systém v souvislosti s hrozbou či stresem, je tento systém preventivní a motivační zaměřený na ochranu člověka před zraněním nebo alespoň na snížení chování, které k tomu vede nebo zvyšuje pravděpodobnost nebezpečí nebo zranění. Na vazebný systém může být také nahlíženo jako na podporující systém nebo behaviorálně

aktivační systém, který umožňuje získání dovedností, osobní růst a sebeaktualizaci (Mikulincer, Shaver, 2010).

Dle Bowlbyho (2010) je nutné rozlišovat vazebné chování a jakoukoliv jinou formu chování, kterou si jedinec získává nebo zachovává blízkost k druhému jedinci. Například dítě vyhledává blízkost kamaráda při hře, dospělý zas vyhledává blízkost k druhému, s kterým sdílí stejné zájmy. Ani v jednom případě však nejde o vazebné chování.

Vazebné chování je typ sociálního chování, které je důležité stejně jako reprodukční či rodičovské chování (Bowlby, 2010). Obecně jedince, ke kterému dítě směřuje své vazebné chování, můžeme nazvat vazebnou postavou či podpůrnou postavou (Bowlby, 2012). Aby se však pro dítě někdo stal vazebnou osobou, musí splnit určité předpoklady. Není to však otázka „pokrevního příbuzenství“, protože vztahy mezi rodiči a dětmi vznikají na základě emocionální zkušenosti, které kojeneček se svými rodiči zažívá, nikoli na základě genetického příbuzenství (Brisch 2012).

1.3 Vnitřní pracovní modely

Z interakcí s matkou, ve kterých se matka a kojeneček odloučí a později znovu navodí vzájemnou blízkost, se vyvíjejí vnitřní modely vlastního i matčina chování a s ním spojených afektů, tzv. „**vnitřní pracovní modely**“ (Bowlby, 2010, Brisch, 2011). Tyto modely zapříčiňují, že chování ve vazebných situacích je předvídatelné a dítě se učí pro něj podstatné informace. Naučí se, že pokud se ocitne v nebezpečí, tak pláče a vyhledá svou vztahovou osobu (vazebnou postavu) jako svůj „přístav“ (*haven*). Ta je vždy k dispozici a odpoví na vazebné potřeby určitým chováním. Pro každou vztahovou osobu (např. matka a otec) se vyvíjejí samostatné pracovní modely. Zahrnují pocity, názory, očekávání, strategie chování a způsoby interpretace informací v rámci vztahu s citově důležitou osobou (Brisch, 2011).

Zpočátku je ještě vnitřní pracovní model flexibilní, později se však stabilizuje a rozvíjí se v tzv. „**reprezentaci vztahové vazby**“. Tato reprezentace vztahové vazby se může v průběhu života jedince měnit významnými zkušenostmi s jinými vztahovými osobami nebo na základě nějakých zásadních prožitků, jako je ztráta a jiné traumatizující zkušenosti (Brisch, 2011).

Pokud tento vnitřní model představuje bezpečí, uschopní to jedince zkoumat svět, separovat se a dospívat zdravě. V případě, že je attachmentový vztah problematický, neposkytne vnitřní pracovní model pocit bezpečné základny a vývoj chování (např. sociálního) je narušen (Vavrda, 2005). U většiny dětí zůstávají vnitřní pracovní modely konstantní a stabilní i po letech. Jsou uloženy v implicitní paměti a ovlivňují utváření vztahů i v dospělosti (Hašto, 2005).

Bowlby (2010) popisuje vývoj osobnosti, kdy má malé dítě zkušenost s povzbuzující a podporující matkou a později s otcem. To mu dodá pocit vlastní hodnoty, příznivý model, podle kterého bude navazovat vztahy v budoucnu. Díky této zkušenosti také bude s důvěrou prozkoumávat své prostředí a účinně s ním zacházet. Jsou-li rodinné vztahy i nadále dobré, tak tyto vzorce myšlení, cítění a chování přetrvávají, ale osobnost se strukturuje směrem k mírné sebekontrolě a k odolnosti a pokračuje v tom i navzdory nepříznivým okolnostem. Způsob, jakým se osobnost strukturuje, ovlivní to, jakým způsobem člověk reaguje na budoucí nepříznivé události, především na odmítnutí, odloučení a ztrátu.

2 Odloučení a ztráta

Slova „odloučení“ a „ztráta“ používá Bowlby (2012) ve smyslu zda je vazebná postava nedostupná buď jenom dočasně (odloučení) nebo trvale (ztráta).

2.1 Odloučení (separace)

Posloupnost reakcí, kterou Bowlby a Robertson (1952 in Bowlby, 2012) nazvali protest, zoufalství a odcizení, vymezili množství systematického pozorování dětí během pobytu v ústavním prostředí.

Pokud je dítě, které navázalo citovou vazbu k mateřské postavě, nedobrovolně odloučeno, prožívá stavy jako duševní tíseň. Pokud je navíc umístěno do neznámého prostředí a pečuje o něj řada neznámých lidí, bude jeho duševní tíseň intenzivní. Průběh chování vypadá pokaždé podobně. Nejdříve dítě protestuje a všemi prostředky, které má, se snaží získat zpět matku. Později si dítě začíná zoufat, ale stále se zabývá myšlenkami na matku a očekává, že se vrátí. Po další době se zdá, že o svoji matku ztrácí zájem a že se jí citově odcizuje. Pokud však není doba odloučení příliš dlouhá, dítě není citově odcizené trvale. Později se shledává s matkou a po nějaké době se citová vazba obnovuje. Od této

chvíle po několik dnů, týdnů a někdy až déle se dítě drží v blízkosti matky a kdykoliv si myslí, že ji znovu ztratí, projevuje akutní úzkost (Bowlby, 2012).

Separace je situace, při které dochází k přerušení vztahu dítěte s jeho sociálním prostředím. Pokud dítě ztrácí svoji matku ze své blízkosti, pociťuje primární úzkost, tedy úzkost, která není převoditelná na jakoukoliv jinou. Reakce dětí na dlouhodobé nebo opakované separace od matky v určitém věku je úzkost. V případě, že nepřítomnost matky je delší, vzniká tak nejen primární úzkost, ale také zármutek, kdy je přítomná často agrese, která vyjadřuje snahu dítěte znovu setkat s matkou (Matějček, Langmeier 1974).

Matějček a Langmeier (1974) však také upozorňují na vývojové tendence dítěte. Dítě si vytváří autonomii a dochází k vývoji postupné nezávislosti na matce. Pro dítě je postupná separace přirozený proces a je to podmínkou pro sociální vyspívání dítěte. Patogenní a nebezpečná je vývojová nepřiměřenost – předčasnost. Pro školní dítě je odloučení od matky a od rodiny přínosné, posilující samostatnost. Pro malé dítě, které na odloučení není vývojově připraveno a je touto situací zaskočeno, je to nebezpečné.

Bowlby (2012) uvádí, že je důvod se domnívat, že pokud dítě v průběhu prvních tří let života bude dlouho nebo opakovaně odloučené, může si vytvořit trvalé citové odcizení. Po odloučení, které je kratší délky trvání, ustupuje citové odcizení obvykle po několika hodinách nebo dnech. Poté je časté chování, kdy je dítě ambivalentní ke svým rodičům. Na jedné straně je a jejich pozornost vyžaduje, na druhé straně je k nim odmítavé a někdy až vzpurné. Závisí to také na reakci matky či mateřské postavy.

Faktory, které zmírňují reakci malých dětí na odloučení, jsou dva nejučinnější (Bowlby, 2012)

- společník, který pro dítě není cizí nebo jeho vlastní předměty
- mateřská péče, kterou poskytuje náhradní matka

Pokud jsou tyto dvě podmínky splněny naráz (např. když dítě hlídá doma babička), psychické narušení je minimální. Mateřskou postavou rozumíme osobu, ke které dítě směřuje své vazebné chování a náhradní matkou je myšlen kterýkoliv člověk, ke kterému dítě naváže dočasně své vazebné chování.

Pro dítě odloučené od matky je typické, že má nějaký přechodový objekt, který zastupuje a symbolizuje matku. Často je to příkrývka, hračka, plyšové zvíře. Pro dítě jsou přechodové objekty důležité, často přetrvávají po mnoho let (Winnicott, 1998).

Matka může být fyzicky přítomná, ale citově nepřítomná a to znamená, že matka je sice přítomná tělem, ale může ignorovat touhu svého dítěte po mateřské péči. Matka může také používat výhrůžky, že své dítě opustí, pošle ho pryč. Tyto výhrůžky používá jako kázeňský prostředek, který může vyvolat patogenní účinek (Bowlby, 2012).

Dítě si vytváří svůj specifický vztah k matce, ale i k ostatním členům rodiny. Vytváří si ovšem také specifický vztah i k prostředí domova, k atmosféře, k hračkám atd., proto je každá separace celistvá, psychologická situace (Matějček, Langmeier, 1974).

Separace od rodičů může na dětech zanechat hluboký dopad. Může způsobit (Onyiriuka, 2011):

- Problémy v chování (např. záchvaty vzteku s destruktivním chováním)
- Snížený výkon ve škole
- Neorganické problémy (např. bolest břicha, zvracení nebo bolest hlavy)
- Zanedbávané a týrané dítě si bude častěji hledat nevhodného partnera

Bowlby (2012) upozorňuje na poznatky řady psychologů, kteří nashromáždili důkazy o tom, že nástup do jeslí dlouho před dosažením tří let, je pro většinu dětí velice nepříjemným a stresujícím zážitkem. Z toho vyplývá, že pokud se přehlídí přirozený vývoj vazebného chování a je přítomné příliš velké nutkání pro rychlé osamostatnění a „vyzrálost“ malých dětí, tak to vystavuje děti i jejich rodiče zbytečné úzkosti a tísní.

2.2 Ztráta

Když člověk ztratí milovanou osobu, je to jeden z nejsilnějších a nejbolestivějších prožitků. Dříve se věřilo, že malé dítě brzy zapomene na svou matku a tak své neštěstí ze ztráty brzy překoná, že jeho žal je pouze krátkodobý. To se ukázalo jako mylná představa (Heinicke a Westheimer, 1966 in Bowlby, 2013) k tomuto názoru vedlo i to, že malé dítě se po fázi protestu zklidňuje a projevuje se méně (Bowlby, 2013).

Pro vývoj dítěte, je největší nebezpečí, hlavně v raném věku, když chybí matka. Na matce závisí ošetřování, ale také i uspokojování většiny potřeb dítěte. V mnoha případech se však vlastní matku podaří přijatelně nahradit pěstounkou či adoptivní matkou (Matějček, Langmeier, 1974).

Ukázalo se, že lidé, kteří si v dětství prošli ztrátou, jsou náchylnější k psychickému onemocnění. U těchto lidí, u kterých se objevila nějaká psychická onemocnění, byl prokázán vyšší výskyt (Bowlby, 2013):

- vážné řeči o sebevraždě
- silný stupeň úzkostné citové vazby (nebo také nadměrné závislosti)
- depresivní stav

Bowlby (2013) uvádí některé proměnné, které ovlivňují průběh zármutku v dětství i v dospělosti:

- příčiny a okolnosti ztráty – zvláště kde a co se dítě dozví a jak si může událost ověřit
- rodinné vztahy po ztrátě – především zda dítě zůstává po ztrátě s druhým rodičem a jak se po ztrátě změnil vztahy
- rodinné vztahy před ztrátou a v době ztráty – vztahy mezi rodiči a vztahy každého rodiče s dítětem

Typickým znakem u dětí po ztrátě jednoho z rodičů je strach ze ztráty i toho druhého. Tato obava se může umocnit a někdy až velice silně. Této obavě se asi nelze vyhnout, avšak vyhnout se dá tomu, že se smrt rodiče nechává jako záhada a nevysvětlí se dítěti. Je také žádoucí, vyhnout se výrokům, které nepřímo nebo přímo činí dítě odpovědným za smrt zemřelého rodiče. Dítě se také někdy domnívá, že když rodič zemřel předčasně a mladý, zemře brzy i ono dítě. Děti se identifikují snáze s rodičem stejného pohlaví a proto je pravděpodobné, že u chlapců se strach z předčasné a blízké smrti objeví spíše při smrti otce, u dívek je to spíše při smrti matky (Bowlby, 2013).

Bowlby (2013) připisuje schopnost zármutku dětem od šestnácti měsíců dál, Matějček a Dytrych (2002) uvádějí konec prvního roku života. Tyto děti mají schopnost vytvořit a udržet si obraz matky, odlišit matku od pěstounky. Nepřítomné postavy se vzdávají pouze neochotně a k nové postavě, pokud mají příležitost, se připoutávají postupně. Dobrá pěstounská péče však zmírňuje nezanedbatelným způsobem účinky na odloučení či ztrátu mateřské postavy (Bowlby, 2013).

Dítě, které ztratilo rodiče, by mělo být okamžitě svěřené do náhradní rodiny náhradnímu rodičovi (náhradní matce a otci). Hospitalizace dětí musí být spojena také s hospitalizací matky. V případě hospitalizace matky by měla mít možnost denního kontaktu s dítětem. V případě, že matka nezvládá dočasně nebo trvale péči o dítě a otec

musí pracovat, je potřebné, aby o dítě pečovala osoba z rodiny, například babička (Hašto, 2006).

2.3 Psychická deprivace dětí

V českém prostředí se problémy z této oblasti intenzivně zabývali Matějček a Langmeier. Přišli s konceptem psychické deprivace založené na několikaletých zkušenostech z dětských domovů. Teorie psychické deprivace dětí měla ihned ohlas také v zahraničí (reagovali Harry Harlow, Stella Chessová, John McLeod a také John Bowlby). V některých oblastech kritizovali Bowlbyho i Ainsworthovou. Nesouhlasili s Johnem Bowlbym, že by deprivací syndrom byl stálý a neměnný. Autoři konceptu psychické deprivace byli přesvědčeni, že jde o interakci dítěte s podmínkami jako temperament dítěte, povaha, osobnostní profil dítěte a nejde o jednostranný přímý vliv deprivacích podmínek (Matějček, 2008). Nesouhlasili také s definicí Ainsworthové, která deprivaci definuje jako „*nedostatečnost ve vzájemné interakci mezi dítětem a mateřskou osobou*“ (Matějček, Langmeier, 1974, 21). Považují její definici za příliš úzkou a omezenou pouze na určité situace a symptomy.

Psychickou deprivaci definují autoři takto: „*Psychická deprivace je psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost k ukojení některé jeho základní psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu.*“ (Matějček, Langmeier, 1974, 22). Matějček a Langmeier upozorňují na významový rozdíl mezi odloučením od matky (separací) a deprivací.

Základní potřeby dítěte jsou (Matějček, Langmeier, 1974):

- **potřeba stimulace** (nedostatek podnětů i jejich nadbytek je pro dítě subjektivně nepříjemný)
- **potřeba smysluplného světa** (rozšiřování a prohlubování své aktivní účasti na dění ve světě - potřeba učit se, získávat zkušenosti, nalézat řešení)
- **potřeba bezpečí a jistoty** (nejdříve je objektem k navázání těsným a stabilním poutem matka, později i otec, rodina, vrstevníci atd.)
- **potřeba osobně-sociálního významu** (potřeba nezávislosti, sebenaplnění, zajištění osobní integrity)

Později přidal Matějček potřebu pátou a to **potřebu perspektivy, otevřené budoucnosti**. Uspokojení této potřeby umožňuje dát životu časové rozpětí (Matějček, 2008).

Všeobecný pojem psychická deprivace se někdy zužuje podle toho, kterou psychickou potřebu považuje kdo za nejdůležitější. Za nejdůležitější se obecně považuje ke zdravému vývoji dostatek citové vřelosti a lásky. Pokud se toto dítěti dostává, vynahradí mu to i nedostatek jiných psychických prvků – nedostatek smyslových podnětů, nedostatek vzdělání, hraček atd. (Matějček, Langmeier, 1974).

„Těžké a dlouho trvající deprivace působí v psychické struktuře dítěte zpravidla hluboké změny, které mohou být trvalé. Čím mladší je dítě a čím déle deprivace trvá, tím menší je naděje, že bude možno následky beze zbytku odstranit“ (Matějček, Langmeier, 1974, 315).

Prostředí pro vznik psychické deprivace se považovala převážně ústavní péče, ovšem Koluchová (1987) upozorňuje, že i v rodinách s dobrou ekonomickou situací mohou být děti deprivovány i přesto, že mají hračky, pěkné oblečení, knížky atd. Přicházejí často k psychologům, do poraden s nejrůznějšími problémy, jejichž hlavní příčinou jsou chladné vztahy v rodině, posunutá hierarchie hodnot rodičů a další znaky subdeprivace.

Děti ohrožené subdeprivací jsou hlavně ty, které vyrůstají v rodinách, které jsou jen formálně udržované, ale vnitřně rozpadlé, děti nežádoucí či odmítavé, které jsou v hodnotovém žebříčku rodičů na posledních a předposledních místech (Matějček, 1986).

Z výzkumů o psychické deprivaci vyplývá, že u žen, které se narodily z nechtěného těhotenství, došlo k mírné formě deprivace – k subdeprivaci. Tyto ženy mají často neúspěšné erotické vztahy a také neúspěšné manželství a rodičovství. Podle Matějčka (1996) to souvisí s nedostatkem podnětů, které tvoří zdravou ženskou identitu ve školním a mladistvém věku.

K identifikaci s pohlavím člověka, které mu je vlastní (osvojení zdravé vlastní pohlavní identity), je nutné, aby chlapci měli vzory „mužskosti“ s dívky vzory „ženskosti“. V dětských domovech, ve kterých byla předpokládána psychická deprivace v největším rozsahu, je ženský element převažující, ale mužský je zde výrazně málo zastoupený. K zdravému psychosociálnímu vývoji dítěte je nejspolehlivější cestou nedovolit psychickou deprivaci či subdeprivaci v časných vývojových stádiích (včetně nechtěného

těhotenství) a zajistit, aby dítě mělo potřebné vzory „mužskosti“ a „ženskosti“ (Matějček, 1996).

Výsledky výzkumu (Koluchová, 1987) ukazují, že psychická deprivace je ve značné míře reparable, i přestože vznikla už v raném věku a narušila vývoj dítěte. Jako hlavní a nezastupitelný činitel nápravy se ukázala vhodná náhradní rodina. V rodině, kde bylo chápající a stimulující prostředí s pocitem bezpečí a sounáležitosti, se dokázala upravit i velmi hluboká psychická deprivace.

V minulém století během socialismu se prosazovala ideologie kolektivní výchovy dětí. Na základě výzkumu Psychické deprivace u dětí získala rodina zpět první místo mezi výchovnými institucemi – Zákon o rodině z r. 1964, první SOS dětská vesnička 1970, Zákon o pěstounské péči z r. 1974 atd. (Matějček, 2002).

3 Typologie attachmentu

Základní podoba citového přilnutí je ve větší míře trvalá a těžce změnitelná. To, jak člověk reaguje a jak prožívá své vztahy během pozdějšího vývoje, má své kořeny v raném dětství. Za určitých okolností může v některých případech dojít ke změně citové vazby, její kvality. Jednou z možností je psychoterapie nebo také intimní citový vztah a partnerem, který může upravit či změnit dlouhodobé zažitě způsoby chování (Kulísek, 2000).

To, jak se chová matka (rodiče) ke svému dítěti rozhoduje, jaký typ vztahové vazby se u dítěte vyvine a jaké bude mít dítě vnitřní pracovní modely. Záleží na tom, jestli je matka pro dítě dostupná, jestli ihned vycítí potřeby svého dítěte a pohotově na ně zareaguje. Vazba u matky a otce se může lišit (Bowlby 2010, Hašto 2005).

3.1 Metody zjišťování citového pouta

Nejpřínosnější, ale také nejnáročnější, je přímé a dlouhodobé pozorování interakce matek a dětí v jejich přirozeném prostředí. K pozorování jsou značné požadavky na pozorovatele, na jeho citlivost a vnímavost (Kulísek, 2000).

Strange Situation Test (SST) je nejznámější metodou (Ainsworth, Witting, 1969 in Kulísek, 2000).

Během dlouhodobého výzkumu vazby matek novorozenců během jejich prvního roku života byla pouze malá možnost pozorovat rovnováhu vazebného a prozkoumávajícího

chování v domácích podmínkách, kdy se vyskytlo něco nového, neobvyklého nebo vzbuzujícího obavy. Proto byla navržena laboratorní situace, která mohla testovat již roční dítě. Cílem byla možnost pozorovat, kdy dítě může matku použít jako bezpečnou základnu (secure base), kdy bude moci prozkoumávat cizí prostředí, ale také sledovat dítě při přítomnosti cizího člověka. Bylo také zamýšleno pozorovat, kdy vazebné chování získá převahu nad prozkoumávajícím chováním při vstupu cizího člověka a při separaci od matky a opětovném setkání (Ainsworth, Bell, 1970).

Podstata této metody tkví v tom, že dítě je v laboratorních podmínkách opakovaně separované od matky. Do této separace vstupuje neznámá osoba. Cílem je aktivace systému, který zajišťuje citové připoutání, a zaznamenávání vnějších projevů. Technika je použitelná od jedenácti do osmnácti měsíců věku dítěte, kdy se sledují čtyři dimenze chování: 1. vyhledávání blízkosti a kontaktu, 2. udržování kontaktu, 3. vzdorovitost, odmítání, 4. vyhýbavost (Kulisek, 2000).

Průběh je možno rozdělit do osmi fází (Vrtbovská, 2010):

1. Příchod do místnosti s hračkami a krátký pobyt dítěte s matkou v místnosti.
2. Matka zůstává s dítětem sama v místnosti.
3. Do místnosti vchází cizí osoba.
4. Matka odchází, cizí osoba zůstává.
5. Matka se vrací, cizí člověk odchází.
6. Matka znovu odchází, dítě zůstává v místnosti samo.
7. Cizí člověk se vrací a snaží se dítě utiшит.
8. Matka se vrací.

Jedním z nejznámějších a nejpoužívanějších metod je také Experience in Close Relationship (ECR). Patří mezi nástroje měření dvou základních dimenzí attachmentu (úzkostnosti a vyhýbavosti) v dospělosti. Návrh českého překladu této metody udělali Lečbých a Pospíšilíková a v pilotní studii zjišťovali vnitřní konzistenci českého překladu a porovnávali výsledky sebehodnocení českých a amerických studentů psychologie. Mezi těmito dvěma soubory nezjistili žádné signifikantní rozdíly. Toto zjištění podporuje předpoklad o kulturní přenositelnosti škály (Lečbých, Pospíšilíková, 2012).

3.2 Typy vazeb

U pozorování dětí a jejich projevů chování především během SST, byla vytvořena typologie citových vazeb. Základní rozdělení je na jistý (*kategorie B*) neboli bezpečný (*secure*) a nejistý či úzkostný (*insecure, anxious*). Nejistý či úzkostný byl dále rozdělen do dvou a později do tří skupin – 1. *kategorie A* úzkostně – vyhýbavý (*avoidant*), 2. *kategorie C* úzkostně – odmítavý nebo také úzkostně – ambivalentní (*resistant, ambivalent*) a 3. *kategorie D* úzkostně – dezorganizovaný, dezorientovaný (*anxious-disorganized – disoriented*). Autoři se různí v pojmenování. Poslední kategorie byla vymezena až později (Colin, 1996 in Kulísek, 2000).

Při výzkumech se ukázalo, že matčíným nebo otcovým chováním vytvořený typ vztahové vazby u dítěte, který se stabilizoval v prvních dvou letech, se může změnit, pokud se změní chování matky a otce. Změna může proběhnout, když jsou například rodiče v úspěšné psychoterapii nebo se změní vlivem nějakých šťastných životních událostí (Hašto, 2005).

3.2.1 Jistý typ (*secure*) nebo také bezpečná vazba

Pro děti s tímto typem představuje matka (mateřská postava) bezpečné zázemí (*secure base*). To se projevuje v její přítomnosti, kdy dítě nemá strach prozkoumávat své okolí. Blízkost matky vyhledává a snaží se o její přítomnost. Při odloučení projevuje mírný až střední stres. Po matčíně návratu ji vítá a je radostné. Blízkost matky je pro dítě zdroj útěchy a bezpečí, proto tento kontakt vyhledává a udržuje (Kulísek, 2000). Děti s bezpečnou vazbou jsou veselé, kooperující, kreativní, oblíbené a dokážou se přizpůsobit (Hašto, 2005).

Rodiče jsou u těchto dětí přítomní a dostupní, dítě může vyjadřovat své potřeby a rodiče je dokážou správně naplnit. Jsou citliví k signálům, které dítě vysílá. V běžné populaci je těchto dětí asi 55 – 65% (Vrtbovská, 2010). Z dlouhodobějších efektů, které má bezpečná vazba na dítě je lepší schopnost regulace stavů *self* i větší bohatost, propracovanost i dostupnost autobiografické paměti (Vavrda, 2005).

Jistá vztahová vazba u dítěte v kojeneckém věku má protektivní funkce na další vývoj dítěte. Umožňuje podporu sociálně příznivých způsobů chování a určitou psychickou stabilitu („*resilience*“). Pokud má dítě v raném dětství po delší čas alespoň s jednou

dospělou osobou jistou zkušenost s jistou citovou vazbou, pak je to faktor, který v pozdějším věku může chránit před rozvojem psychopatologie, i přes případné traumatické zkušenosti. (Werner, 2007a,2; K. E. Grossmann, 2003 in Hašto, 2005). Zvyšuje práh psychické zranitelnosti při zátěžích, u nejisté vazby to je naopak (Brish, 2011).

Matky s bezpečnou citovou vazbou se dají označit za pozitivní a realistické. Potenciální ohrožení bezpečí dítěte (trest, prozkoumávání okolí, separace) byly považovány za bezpečné v kontextu potřeb dětské individuální osobnosti a vývoje. Například byla dítěti umožněna věku odpovídající autonomie jako jízda na kole v parku nebo přecházení po ulici bez doprovodu. Matky těchto dětí měly jasnou představu rizik, které to obnášelo, a prodiskutovaly kroky, které musely učinit k zajištění bezpečnosti dítěte (George, Solomon, 1996).

3.2.2 Vyhýbavý typ (avoidant, anxious/avoidant)

Během separace se zdá, že jsou tyto děti adaptované. Neprojevují nijak silně projevy emocí, zvláště stresu. S cizí osobou si někdy hrají a jsou k ní přátelští. K matce jsou odtažité a neudržují s ní blízký kontakt. Po návratu se matce vyhýbají a jejich chování je poznamenáno nedůvěrou (Kulísek, 2000).

Děti s úzkostně – vyhýbavou vazbou vědí, že od svých rodičů mohou očekávat pouze odmítání, takže se snaží úplného zřeknutí náklonnosti a pomoci. Buď byly tyto děti odmítané, nebo mohly být i zneužívané nebo týrané. Jsou to i děti, které byly delší čas v dětském domově (Bowlby, 2010). Mají izolované afekty, jsou hostilní, mají antisociální prvky v chování a mají velkou touhu po sebeuplatnění. Děti si udržují odstup a často tyranizují druhé děti (Hašto, 2005).

Rodiče vyhýbavých dětí se svými dětmi často komunikují nejasně. Nejdříve dítěti například naznačují, aby se přiblížilo, záhy ho však odmítají. Dítě pak má problémy s pochopením, co emoční signály rodičů znamenají. Problémy mohou mít také s rozlišením zjevného a skrytého významu sdělení (Kulísek, 2000). Rodiče byli emočně nedostupní, nedostatečně reagující, chladní, málo vnímaví či necitliví (Vavřda, 2005).

Vavřda (2005) upozorňuje na to, že tito rodiče dětí s vyhýbavým typem vazby, nejsou automaticky zlí lidé, kteří své dítě musejí týrat. V hodně případech to jsou lidé, kteří dělají

to nejlepší podle svého vědomí a svědomí. Problém spočívá v neschopnosti identifikovat afektivní stavy u jejich dítěte a také u sebe. Často usilují o to, aby se k dětem chovali tak, „jak je to správné“, avšak jejich projevy a chování jsou konzistentní. Často lze pozorovat například verbální projevy bez doprovodné mimiky a obtíže přizpůsobit se vývojové úrovni dítěte (Vavrda, 2005). V populaci je asi 30% dětí s úzkostně – vyhýbavou vazbou (Vrbovská, 2010).

3.2.3 Odmítavý, ambivalentní typ (resistant)

Děti s odmítavým typem citového připoutání se chovají k pečující osobě značně ambivalentně. Mají silnou potřebu blízkosti matky, ale zároveň ji odmítají. Odmítavé chování je nejsilnější po návratu matky. Během odloučení projevují silně stres a nelze snadno dítě utiшит. Jeví se navenek jako bezmocné, nešťastné, pasivní nebo jako napjaté, impulzivní, s malou frustrační tolerancí (Kulísek, 2000, Hašto, 2005).

Rodiče jsou ke svým dětem nekonzistentní, někdy zde pro své dítě jsou, jindy ne. Potřeby svého dítěte naplňují podle toho, jak se oni sami cítí a dávají své pocity najevo dítěti. V běžné populaci je asi 5 – 15% těchto dětí (Vrbovská, 2010).

3.2.4 Úzkostně – dezorganizovaný, dezorientovaný typ (anxious-disorganised – desoriented)

Dítě se v SST chová současně vyhýbavě i odmítavě. Často se u nich vyskytují protichůdné či zmatené prvky v chování. Jako první je popsali Mainová a Solomon. V přiblížování se k matce nebo při blízkém kontaktu se často objevuje agrese či averze. Gesta a pohyby jsou často stereotypní, nepřiměřené a opakující se. Někdy se stává, že jdou například k matce a jsou k ní otočeny zády. Objevuje se u nich náhlé ztuhnutí a otevřený strach z matky. Někdy se po návratu poutají na cizince. Výraz jejich tváře vykazuje někdy známky deprese, zmatenosti nebo je u nich někdy absence jakýchkoliv pocitů (Main, Solomon, 1990 in Kulísek, 2000).

V prvním roce lze pozorovat u dvojic rodič – dítě nezvyklé formy komunikace. Pro dítě jsou nesrozumitelné projevy rodiče matoucí a dezorganizující. Příčinou této nesrozumitelnosti je intrapsychický původ impulzů řídících projevy rodiče. O tom však dítě neví a chování, které rodiče vykazují k dětem, je děsivé a sami se chovají nepředvídatelným, dezorganizovaným způsobem. Pro dítě je rodič hrozba, ale i ten, kdo

má poskytnout bezpečí a zklidnění. Tím vzniká neřešitelný konflikt. Někdy to jsou také rodiče, kteří za určitých okolností obtížně kontrolují vlastní emoční stavy a prožívání např. nekontrolovatelný vztek v reakci na nějaký projev dítěte a přitom tato reakce je neadekvátní projevu dítěte (Vavrda, 2005).

Další skupinou jsou rodiče, u nichž se jedná o tzv. efekt druhé generace. Dezorganizaci může způsobovat zneužívání, ale také rodič, který je sám traumatizovaný, v mnoha situacích normálně citlivý a nikoliv zneužívající dítě. Tito jedinci mohou svým nevyřešeným traumatickým zážitkem a zkušeností sice sporadicky, ale opakovaně, často nevědomě, poplašit dítě svým vyděšeným chováním. Toto vyděšené, chaotické nebo dezorganizované chování může být spouštěno jakýmsi „flashbacky“ té traumatické události (Vavrda, 2005).

Cíle behaviorálního systému, který zajišťuje péči, je poskytnout ochranu pro dítě. Solomon a George (1996) poukazují na to, že bezpečná citová vazba, odmítavá i nejistá se snaží zajistit tento cíl. Přestože se liší ve stupni a kvalitě vyhýbání se, každý tento typ vazby uschopňuje matku s nastavením pravidel poskytnout péči a ochranu pro dítě.

V souvislosti s tímto předpokladem je behaviorální systém dezorganizovaný v případě, že jedincova mentální reprezentace znemožňuje dosažení těchto cílů. V kontrastu soudržnosti organizované reprezentace, dezorganizovaná reprezentace je nesoudržná a chaotická. Jedinec není schopen vybírat, hodnotit nebo měnit přiměřeně chování. Jedinec je nucený hodnotit se jako někdo, kdo selhává v dosažení těchto cílů, což má za následek pocit bezmocnosti a ztrátu kontroly (George, Solomon, 1996).

Dezorganizovaná vazba je častá (přibližně 65%) u dětí umístěných v institucích. Existuje spojitost mezi psychopatologií těchto dětí a slabý mateřský jemnocit v institucích. Spojitost mezi dezorganizovanou vazbou a psychopatologií je nezanedbatelně větší než byla nalezena u vyhýbavé a ambivalentní vazby (Rutter, Kreppner, & Sonuga-Barke, 2009).

Solomon a George (1996) ve svém výzkumu 32 matek s šestiletými dětmi našli souvislost mezi mateřským vnitřním pracovním modelem poskytování péče na škále bezpečné připoutání, odmítavé, vyhýbavé a klasifikací typu vazeb u jejich dětí. Našli také souvislost mezi klasifikací poskytování péče a typem attachmentu v dospělosti a mezi typem attachmentu v dospělosti a typem připoutání v dětství.

4 Rodina

„Rodina je skupina spojená manželstvím nebo pokrevními vztahy a odpovědností a vzájemnou pomocí“ (Hartl, 1993, 181).

Vnímání rodiny není u všech jednotné. Někdo nezahrnuje do rodiny rodiče, který žije jinde, zahrnuje pouze členy domácnosti. Jiný zahrnuje na druhou stranu i příbuzné a nepříbuzné blízké osoby. Pro někoho nejsou rodina ani pokrevní příbuzní žijící v jednom domě či bytě a další zahrnují i domácí mazlíčky. Životní styl českých rodin je různý. Rozdíly lze najít ve vzdělání, v příjmu rodičů, tradic či hodnot. Kulturní a etnické menšiny mají výrazně odlišný životní styl (Gjuričová, Kubička, 2003). Každý člen rodiny má svou roli a přirozeným a spontánním způsobem naplňuje potřeby dítěte – fyzické, intelektuální a morální. Nejdříve je to matka, ale brzy vstupují do života dítěte i otec a ostatní členové rodiny (Matějček, Langmeier, 1974).

Podstatným znakem rodiny je uzavřenost či otevřenost. V těch uzavřenějších systémech se mohou jedinci cítit bezpečněji, ale stává se, že se časem tyto rodiny stávají rigidními, typická je pro ně neschopnost reagovat na změny a neumožnění rozvoje svých členů. Někdy dochází k izolaci od okolí a rodina nemá dostatečnou podpůrnou síť. Pro otevřené systémy platí větší adaptabilita, schopnost nových zkušeností a změn nefunkčních vzorců. V těchto rodinách zpravidla funguje dobrá podpůrná síť (Sobotková, 2001).

Rodina se skládá z více subsystémů. Nejpodstatnějším a také základním subsystémem je manželský (partnerský), dále subsystém rodič-dítě a sourozenecký subsystém. Manželský má hlavní funkci během každé vývojové fáze životního cyklu rodiny. Na schopnosti ženy a muže vytvořit si kvalitně fungující vztah, závisí do určité míry to, jaký úspěch rodina bude mít. Vývoj dětí ovlivňuje také to, jak manželé dělají společná rozhodnutí, jak zvládají konflikty, jak dokážou plánovat budoucnost rodiny, jak si vzájemně uspokojí potřebu jistoty a sexuální potřeby. Je to pro ně model interakce a intimity obecně mezi mužem a ženou. Subsystémy se vzájemně ovlivňují, jsou v neustálém pohybu a vývoji (Sobotková, 2001).

Základní funkce rodiny jsou (Špaňhelová, 2010):

- Biologicko-reprodukční
- Ekonomicko-zabezpečovací

- Emocionální (zahrnovat dítě láskou)
- Socializačně výchovná

Rozlišujeme rodinu **nukleární** (matka, otec a děti) a rodinu **širší** (prarodiče, sestřenice, bratřenci atd.)

Úplná rodina je tvořena oběma rodiči a jejich dětmi. V **neúplné rodině** tedy fyzicky chybí jeden z rodičů. Neúplné rodiny jsou tu už po tisíciletí. Hlavní příčinou byla v minulosti smrt jednoho z rodičů. Také rozvody jsou tu už po mnoho let. Masově se rozšířily až teprve v posledních několika desítkách let. Matějček (1986) upozorňuje na nebezpečí vzniku subdeprivace u dětí z neúplných nebo jen formálně udržovaných rodin, kde riziko není tak nápadné. Mezery a chybějící části v neúplné rodině lze často úspěšně doplnit zvýšenou péčí a pozorností zbývajících členů (Matějček, Langmeier, 1974).

Ideální je **funkční** rodina, kde se s úspěchem řeší konflikty, je v ní příznivé emocionální klima. Opak rodiny funkční je rodina **nefunkční**, která selhává v základních funkcích rodiny, a tedy nezajišťuje výchovu dětí ani pocit bezpečí svých členů. Rodina **dysfunkční** je rodina, kde jsou narušené vztahy nebo komunikace členů a kde si příslušníci rodiny nedokážou být blízcí a navzájem se otevřít a svěřovat se. Časté je symptomatické chování (Hartl, Hartlová, 2010). Rodina, která je funkční, je považována za jeden z předpokladů pro dobrý vývoj dítěte (Pavlát, 2012).

Rodinu, ve které má dítě znovu po předchozím rozpadu oba rodiče, definujeme jako rodinu **obnovenou**. Rodina, ve které žije jeden z rodičů nebo oba rodiče, kteří už žili v jiném manželství nebo mají děti, které do nynější rodiny přivedli, se nazývá **smíšená** (Hartl, Hartlová, 2010).

4.1 Rozvod

Manželství se pro mnoho lidí stává povinností a už vůbec ne přirozenou radostí a jedním z hlavních smyslů života. Často nespokojenost v manželství a citové odcizení vyústí v konflikty a vyčítání. Jsou konflikty, které nejsou tak vážné, ale jsou konflikty, které jsou dramatické, drastické, kdy dochází k napadání jednoho rodiče vůči druhému. Důležitý faktor, který má vliv na dítě, je jak četnost konfliktů mezi rodiči, tak i závažnost toho, čím pro budoucnost vyhrožují. Rozvod má své aspekty sociální, etické, právní,

emoční a psychologické (Matějček, Dytrych, 2002). Pro dítě není rozvod nikdy maličkostí. Rodiče jsou pro něj nerozlučný pár (Rufo, 2009).

Matějček a Dytrych (1994) rozlišují tři stádia období rozvodu:

- **manželský (rodinný) nesoulad** – vzniká z rozporů, kde se prokazuje snížená schopnost partnerů najít kompromis
- **manželský (rodinný) rozvrat** – podstatnější postižení některé ze základních funkcí rodiny, který může být akutní nebo dlouhodobý
- **rozvod** – formálně právní ukončení manželského vztahu; do děje, který byl předtím pouze součástí rodinného života, vstupují úřední instituce

Studie Pavláta a Šusty (2008) analyzovala 101 znaleckých posudků, které vznikly na vyžádání soudu, který řeší spor mezi rozvedenými a rodiči, kteří se právě rozváděli. Potvrdila se souvislost mezi akutním konfliktem rodičů a špatným psychickým stavem dítěte, zhoršenou adaptací, svědectvím násilí a špatným psychickým stavem.

Jsou případy, kdy si děti přejí, aby se rodiče rozvedli. Většinou je to tehdy, kdy je vztah rodičů delší dobu konfliktní. Častější je však situace, kdy děti chtějí žít s oběma rodiči. Rodiče často svým dětem oddalují oznámení o rozvodu. Proto se často stává, že se děti dozvědí o rozvodu nevhodným způsobem například při hádce rodičů, když si matka stěžuje kamarádce atd. Rodiče si někdy myslí, že dítě netuší, že se jeho rodiče rozvádějí. Děti však potřebují být informováni a seznámeni s novou situací od rodičů. Potřebují mít jistotu, co s nimi bude, jak o ně bude postaráno. Rozvádějící se rodiče však často nejsou schopni shody, co je pro dítě dobré a vhodné. Tehdy také hrozí koalice s jedním rodičem a ztotožnění s odmítavým postojem k druhému rodiči (Gjuričová, Kubička, 2003).

Pro dítě je rozvod velká změna, kde se mnoho věcí radikálně změní. Některé se však změnit nemusí. Rodiče mohou pomoci dítěti tím, že zachovají jeho prostředí, budou podporovat vztahy s odloučeným rodičem, prarodiči a dalšími příbuznými, nechají dítě ve stejné škole a podpoří zájmy dítěte (Gjuričová, Kubička, 2003).

Často se stává, že se po rozvodu rodičů ruší vnitrorodinné vztahy, které jsou důležité pro dítě a pro jeho identifikaci s dospělými. Často se tím ruší zázemí, které má nejraději a kde má pocit jistoty a bezpečí (např. u prarodičů). Dítě je často také stresováno příchodem nového partnera matky či otce (Matějček, Dytrych, 1994).

Matějček a Dytrych (1994) uvádějí rady, kterými by se měli rodiče řídit

- nepodceňovat vnímavost dítěte vůči rozvodu
- -zachovat si vědomí rodičovství
- zabránit tomu, aby rozvodový konflikt pokračoval
- nedopustit popuzování dítěte proti bývalému partnerovi
- zachovat pozitivní obraz toho druhého
- zabránit kupování a podplácení dítěte
- zařídit styk s druhým partnerem co nejdříve
- s náhradním otcem a náhradní matkou na dítě opatrně
- dítěti nic nezatajovat ani nevnucovat

Děti, které udržují dobré a smysluplné vztahy s oběma rodiči se lépe adaptují na rozvod. Jedním z nejdůležitějších faktorů pro dobrou adaptaci je co nejnižší míra konfliktů mezi rodiči (Warshak, 1996).

Dle výsledků studie Štefánkové (2007) se významně odlišuje reprezentace podpory otce z rozvedených a nerozvedených rodin a to tak, že vyšší je u dětí z nerozvedených rodin. Rozdíly se projevily také ve strategiích chování v situacích strachu, hněvu a smutku. Překvapivě se ve zmíněných situacích chovají více vztahově-orientovaně adolescenti z rozvedených rodin. Větší výchovně-emoční zátěž na straně matek vnímají adolescenti z rozvedených rodin.

Metaanalýzy výsledků studií, které se zabývaly úplnými a neúplnými rodinami, rozvody apod., ukazují, že děti z rozvedených rodin mají častěji problémy v chování a přizpůsobování v dětství, adolescenci a až do dospělosti. Vážným problémem je porozvodový konflikt rodičů. Reakce dětí závisí ve velké míře na věku. Vážné emoční problémy a problémy s chováním má 20 – 25% dětí z rozvedených rodin v porovnání s 10% dětí z nerozvedených rodin (Pavlát, 2012).

4.1.1 Prožívání rozchodu rodičů

„Manželský konflikt vyvolá v dítěti stav nejistoty (někdy akutní, někdy chronický) a tato nejistota plodí úzkost a úzkost plodí agresi“ (Matějček, Dytrych, 2002, 37).

Jedním z nejagresivnějších typů chování není křik, vyhrožování nebo výhrůžná gesta, je to mlčení. Pokud partneři mají období, kdy na sebe nepromluví, rodinná atmosféra je naplněná agresivitou, kterou dítě intenzivně vnímá, i když třeba nechápe její původ. Tím jsou také ohroženy základní potřeby dítěte a to pocit jistoty a bezpečí (Matějček, Dytrych, 2002).

Špaňhelová (2010) popsala, jak prožívají rozchod rodičů děti v různých stádiích vývoje.

Novorozenec

Novorozenec i kojeneček nerozumí jednotlivým slovům, významu ani obsahu slov, ale vnímají atmosféru v rodině. Vnímají jaká „pohoda“ v rodině panuje, vnímají hlas, kterým se v rodině hovoří. Dítě vnímá, jak se cítí člověk, který o něj pečuje. Zda je neklidný, rozrušený, třese se atd. V případě, že se rodič nebo pečující osoba chová neklidně, často se neklid přenesou na dítě. Může se projevit větší plačtivostí, neklidem, častým buzením, větším připoutáním k prsu během kojení. Ze strany rodičů se může taková situace projevit v přemíře starostlivosti a přehnané péče. Je nutné, aby bylo umožněno oběma rodičům utvářet si i nadále vztah s dítětem.

Batoletě (1 – 3 roky)

Dítě ve věku batoletě už vnímá význam slov, chápe jednoduché souvislosti. Rodinu vnímá jako prostředí, které pro něj má být bezpečné. Je pro něj typický větší kontakt s prarodiči, kamarády, ale často za doprovodu rodičů. Pokud je dítě svědkem hádky, konfliktu, mlčení, je pro něj nutné krátké vysvětlení. V tomto období začíná růst fantazie a z jeho her se dá vyčíst, jak na něj situace v rodině působí. V tomto věku se dítě začíná také více projevovat vztekem, může mít projevy neklidu při spánku, noční děsy či noční můry.

Předškolák (3 – 6 let)

Pro věk předškoláka je typické, že mnoho je ovlivněno fantazií, představami. Na základě toho si také dělá úsudky, vyvozuje závěry toho, co z toho vyplývá, co se stane a jak to bude. Je také hodně ovlivněn tím, co udělá rodič, co řekne, protože jemu věří

nejvíce. Jeho názor také snadno ovlivní děti ve školce nebo jiní dospělí. Děti, které se dostávají do kontaktu s nějakými těžkostmi a obtížemi a jsou jim vysvětleny, tak rychleji dospívají než děti, které se s takovými situacemi nesetkávají. V tomto období díky vývoji fantazie a chápání toho, co je to konečnost věcí a lidí (smrt), mohou mít větší strach o rodiče.

Mladší školní věk (do 11 let)

Z hlediska psychického prožívání je tento věk relativně klidový. Určité problémy může tvořit přechod z mateřské do základní školy. U dětí se projevuje vyšší rozumová zralost. Je schopné slyšet argumenty a důvody rodičů a dovede v mnoha případech pochopit důvod rozchodu či rozvodu. Důležité je být k dítěti upřímný a otevřený, nezamlčovat věci, neobviňovat druhého. Vnímání dítěte už není tolik ovlivněno fantaziemi a přáními. Velmi špatně nese, pokud mu jeden rodič lhal. Potřebuje se dopátrat pravdy. Má také větší vnímání své odpovědnosti a mělo by znát své povinnosti.

Období dospívání (11 – 20)

Období puberty může být velice náročné, jak pro dítě, tak pro rodiče. Prožívá disharmonii, i co se týče názorů. Někdy je s jedním rodičem, jindy proti němu. K rodičům bývá velmi kritické a to často ke všemu a ke všem. Dítě v tomto věku je také citově rozkolísané, hledá svoji identitu a svoje místo. Jsou pro něj důležití kamarádi, kterým se svěřuje. Po rozvodu má pocit, že ztrácí zázemí. Je nutné s dítětem mluvit, komentovat a nechat mu čas a prostor, aby se samo vyjádřilo.

Matějček a Dytrych (2002) definují **střední školní věk**, který začíná u dívek v 8 letech, u chlapců v 9 letech a končí kolem 13 let. Je to období velice důležité hlavně z hlediska rodinných vztahů a vytváření rodičovských postojů. U dětí se objevuje tzv. instinktivní rodičovské chování k malému dítěti, ale také se identifikují s životní rolí podle pohlaví. Tím je také poznamenáno příští přijetí otcovské a mateřské role. Podle výzkumů se ukazuje, že v tomto období děti snášejí rodinné problémy, krize a rozvod rodičů nejhůře. Také nejhůře přijímají nového partnera rodičů nebo kohokoliv nově příchozího do rodiny. Kolem věku 10 let si děti (z pěstounských rodin více než jiné) dokážou představit, že existují dvě věci, které mohou ohrozit rodinu, a to smrt a rozvod.

Ve výzkumu dětí, které se narodily z prokazatelně nechtěného rodičovství, dětí z rodin otců-alkoholiků, dětí narozené nemanželsky a děti z rozvedených rodin pět let po rozvodu,

byly vyšetřeny a byl jim vypočítán tzv. skór maladaptace, který ukazoval, v čem se dítě odchyluje od běžné společenské normy, jakému riziku je do budoucnosti vystaveno. Děti z rozvedených rodin na tom byly podstatně lépe. Jejich rizikové postižení je zasáhlo až později v životě. Začátek jejich života byl pro většinu dobrý, bez konfliktů, otřesů a traumat. Rodiče se měli rádi a měli rádi i je. Nechyběl jim pocit bezpečí (Matějček 2002).

4.2 Úmrtí rodičů

O ztrátě jsme se zmínili už v jedné z předešlých kapitol (2.2). Úmrtí jednoho nebo obou rodičů bezpochyby ztrátou je.

Smrt rodiče nebo obou rodičů je v dnešní době relativně vzácné. Velký podíl na úmrtnosti mají automobilové a vůbec dopravní nehody. Psychologicky jinak působí náhlá smrt a smrt po delší vážné nemoci, kdy je člověk schopen určitým způsobem se připravit. Pohřeb člena rodiny byl dříve rodinnou sešlostí, které se děti účastnily se samozřejmostí. Truchlení mělo svou vnější formu, svůj čas a také svůj řád. V dnešní době se však úmrtí přesunulo z rodiny do nemocnice a projevy smutku se zredukovaly na minimum (Matějček, Dytrych, 1994).

Charakteristikou ztráty rodiče úmrtím je definitivnost a neodvolatelnost na rozdíl od rozvodu. Dle Matějčka a Dytrycha (1994) se dají u dětí rozlišit čtyři fáze reakce na úmrtí: ohromení (šok), protest, beznaděj (zoufalství) a uklidňování (vyrovnávání, smíření).

Ukazuje se, že akutní truchlení nad ztrátou blízké osoby se objevuje už na konci prvního roku dítěte, a čím je straší a zralejší, tím je intenzivnější. Nejčastěji se objevují projevy jako je uzavřenost do sebe, apatie, nechutenství, u menších dětí vývojové regrese, nápadné lpění na někom z dospělých a různé neurotické obtíže. Často se objeví také nápadné chování, kterým se dítě předvádí, nebo provokativní chování (Matějček, Dytrych, 2002).

V situaci, kdy zemře rodič dítěte, je na přežívajícím rodiči, aby tuto informaci sdělil dítěti. Tento úkol je nesmírně těžký, ale většina to udělá ihned. Čím je však dítě menší, tím déle rodič otálí. Někdy (u výrazné menšiny případů) toto zpoždění trvá týdny nebo dokonce měsíce a prozatím se dítěti sdělí třeba to, že tatínek odjel. Dítě potřebuje dříve či později znát dvě informace – že se rodič už nevrátí a že jeho tělo je pohřbeno do země či spáleno na popel (Bowlby, 2013).

Dle Bowlbyho (2013) vzniká patologie a zmatek z chování rodičů, když se zpráva o úmrtí utajuje nebo se pouze letmo zmíní, a když se přímo či nepřímo odmítají projevy citů. Pro dospělého je důležité, když se má o koho opřít, kdo mu pomůže a poskytne mu útěchu. O to více je to důležité pro dítě. Děti ještě nemají zkušenost, že dokážou přežívat i bez své vazebné postavy. Je nutné, aby dítě mohlo o nové situaci mluvit a aby se mohlo ptát na smrt, na budoucnost atd.

V rodinách, kde dojde ke ztrátě rodiče, stoupá úloha sourozenců. Starší sourozenec je pro mladšího oporou a tam, kde nejsou oba rodiče, je jeden sourozenec pro druhého kus životní jistoty. „*Dítě už nemá nikoho, komu by patřilo, ale má někoho, ke komu patří*“ (Matějček, Langmeier, 1974, 146).

4.3 Význam otce

Význam otců bývá často podceňován. Také tendence dávat po rozvodu dítě převážně ženám je toho důkazem. Často po rozvodu ztrácejí kontakt s dítětem. I otec v cizině nebo dávno mrtvý otec je však stále otcem (Trapková, Chvála, 2004).

Dítě brzy zpozoruje, že v životě matky je ještě někdo, o koho projevuje zájem. Proto začne otec být zajímavý i pro dítě. Hned od začátku dokáže v dítěti otec vytvářet představu různosti. Má jinou kůži, jiný hlas, jiný způsob, jakým dítě nosí, jak si s ním hraje (Rufo, 2009). Specifický attachmentový vzorec k otci se tvoří po prvním roce, tedy po ukončení kojeneckého období (Vavrda, 2005).

Otcové mají nezanedbatelný vliv na psychický vývoj svých dětí. Tento vliv může být pozitivní, ale také negativní. Mohou narušit intelektový vývoj dítěte, když ho nadměrně omezují při prozkoumávání okolí, čímž je narušena zvědavost a intelektuální sebedůvěra dítěte. Nejedná se pouze o oblasti intelektu, ale také celkové osobnosti dítěte (Warshak, 1996).

Ideálně by měl otec podporovat růst, diferenciaci a autonomii svého dítěte (Zoja, 2003). Role otce jako zdroje jistoty autority, vzoru chování, roste v pozdějším věku dítěte. Již však v předškolním věku je pozorovatelná a patrná (Matějček, Langmeier, 1974).

V jednom z výzkumů, na kterém Matějček (2008) pracoval, se potvrdilo, že otcův zájem o malé dítě ještě v kojeneckém věku je nezanedbatelnou prevencí rozvodu a podstatným činitelem rodinné soudržnosti. Dále uvádí, že bylo mnoho pokusů s otci a pokaždé se

potvrdilo, že muži mají stejné mechanismy vůči dítěti jako ženy. Chovají se k němu stejně – staví se k němu stejným způsobem, dotýkají se ho stejně a mluví na ně vyšším hlasem stejně jako ženy. Pro obě pohlaví je vlastní ochrana lidského potomstva.

Dítě, které vyrůstá bez otce, často nemá důležitý vzor mužskosti, který je obzvlášť důležitý pro starší chlapce k regulaci jejich chování. Otec za normálních okolností ztělesňuje autoritu, kázeň a pořádek a v případě, že chybí, tak s tím mohou být u dětí problémy. Díky matce dítě zakouší intimitu lidské lásky a díky otci si dítě vytváří vztah k lidské společnosti. Otec je pro dítě také zdrojem znalostí o světě (Matějček, Langmeier, 1974).

Mateřství je ženě dáno určitým způsobem instinktivně, zplozením a porodem dítěte. Každý muž se však otcovství musí učit. Nestačí biologické zplození. Je nutné jasné vyjádření vůle. Otcovství je rozhodnutí. Otec přijímá zodpovědnost za jiného člověka dobrovolně, ne na základě jeho instinktů. Neobjevuje se po narození dítěte, ale vzniká postupně ve vztahu otce a dítěte (Zoja, 2003).

Úkolem v adolescenci a rané dospělosti je vytvořit si vztahy k osobám druhého pohlaví. Otcův zájem, podpora a dosažitelnost napomáhají synovi ve společenském styku se ženami. Šance na úspěšnost manželství je větší, pokud měl vřelý a úzký vztah s otcem a byl svědkem harmonického vztahu svých rodičů (Warshak, 1996).

U děvčat je podobně důležitá role otce. Dcery, které mají vřelý vztah ke svým otcům a cítí, že jsou jimi akceptovány, budou mít s větší pravděpodobností potřebnou míru sebedůvěry a budou se cítit dobře ve vztazích k osobám opačného pohlaví. Dívka, která neměla před, během a po dospívání pozitivní vztah s otcem, si bude spíše nejistá ve vztahu k mužům. Může se vidět jako neatraktivní žena, může mít pochyby, že by ji muž mohl milovat pro ni samu a může mít obecně nedůvěru v muže, což znesnadňuje vytvoření uspokojivého heterosexuálního vztahu. Výzkumy také ukázaly, že dívky, které vychovávaly jejich rozvedené matky, mají zvýšenou pravděpodobnost manželství končící rozvodem (Warshak, 1996).

5 Kresba začarované rodiny

Kresba poskytuje nejen orientační informaci o vývojové úrovni dítěte, informaci o úrovni senzomotorických dovedností nebo signalizaci způsobu citového prožívání, ale

také je kresba nástrojem poznání specifických vztahů a postojů, o kterých dítě nechce nebo nedokáže mluvit či jinak projevit (Svoboda, Krejčířová & Vágnerová, 2009).

Autory kresby začarované rodiny jsou Marta Kos-Robes a Gerd Biermann. U nás se testem zabýval nejvíce Prof. Zdeněk Matějček.

Test kresby začarované rodiny ukazuje vnitřní vztahy mezi členy rodiny, jejich konflikty, s kým se dítě identifikuje, jak prožívá rodinu, jaké má přání, strachy, na koho má agresivní nastavení, jaké má obranné mechanismy a představy. Ukazuje i nevědomé pochody a pudy, Já strukturu dítěte – id, ego, superego a závislost na rodičích a sourozencích. Často ukazuje symbolicky na nevědomé konflikty rodiny (Biermann, Kos-Robes, 1986).

Pro dítě může být například obtížné sdělit, že má k matce ambivalentní vztah a že mu něco na matce vadí. Na vědomé úrovni většinou převáží pozitivní složka postoje a ty emoce, které jsou negativní, jsou potlačeny. Symbolickým způsobem lze tento postoj vyjádřit a dítě nemá problém jej projevit. V tomto případě může být matka vyjádřena jako liška a dítě jako kuřátko. Způsob zpracování tématu může být zkreslen módností různých zvířat, aktuálními vlivy atd. (Svoboda et al., 2009).

Kresba začarované rodiny se nejčastěji kombinuje s Kresbou rodiny. Kresbou rodiny psycholog získá informaci, jak dítě svoji rodinu vnímá, jak se mu jeví a jak jí a její členy prožívá (Svoboda et al., 2009). Často má dítě nejdříve nakreslit Kresbu rodiny, poté otočí papír a po instrukci: *„Představ si, že přišel kouzelník a každého z vaší rodiny začaroval do nějaké podoby zvířete, které mu nejvíc odpovídá, které nejlíp ukazuje jeho povahu, a to nakresli.“* dítě kreslí také začarovanou rodinu. Je vhodné si nad kresbou s dítětem popovídat (Novák, 2004, 17). Dítě nepotřebuje žádné zvláštní pomůcky. Má k dispozici bílý papír A4 a tužku. Může si vybrat, zda bude kreslit pastelkami, nebo pouze tužkou. Ve výzkumu se zaměřujeme pouze na Kresbu začarované rodiny.

Dlouhou dobu se technika Začarované rodiny používala ve formě simultánní diagnostiky, kdy se obrázek dá vyložit také rodičům a sourozencům. Tato technika nabízí psychodiagnostiku dětí, která postihuje silně narušené rodiny a s tím spojené postižení dítěte, které přichází hlavně po rozdělení rodiny. Dítě musí tedy řešit, že osoby, které má rádo, mají mezi sebou konflikt (Biermann, Kos-Robes, 1986).

Matějček a Strohbachová (1981) upřednostňují začarování pouze do zvířat. Symbolika je přehlednější a pochopitelnější než symbolika rostlin a věcí. Po instrukci je vhodné děti požádat, aby napsaly, co která osoba představuje. Podle potřeby se kladou dále otázky, co ovlivnilo volbu zvířete. Jako hlavní sílu této metody považují „pojetí klíčových postav“. Výhodou kresby začarované rodiny je přitažlivost pro děti, snadná administrace a rychlé provedení. Obtížná je ovšem interpretace kresby.

Přesný a striktní způsob klasifikace Kresby začarované rodiny nelze vytvořit. Začarování, tedy „*symbolické zpracování osobního významu jednotlivých členů rodiny*“, může být ovlivněno různými mechanismy, vztahujícími se k hodnotiteli (Svoboda et al., 2009, 309).

Hodnocení může být na základě různých předpokládaných vztahů a vlastností (Svoboda et al., 2009):

- **Psychické vlastnosti a projevy chování** (bratr je líný a nepořádný, tak bude prase, sestra je pitomá, bude husa atd.)
- **Vnější, viditelné znaky** (maminka je hezká, bude motýl, tatínek je velký, bude medvěd atd.)
- **Vztah k dítěti** (maminka se o všechny stará, bude včelka)

V tom, jaké zvíře si zvolí dítě, je cosi méně uvědomělého, hlubšího, než co dokáže dítě říct v rozhovoru. Pro děti jsou některá zvířata "mužská" a některá zase jenom "ženská". Cizokrajná zvířata se podle Matějčka a Dytrycha (1997) objevují zřídka.

Dítě, které se identifikuje s některým členem rodiny, se může „začarovat“ do stejného zvířete. Někdy bývá celá rodiny „začarována“ do stejného druhu, např. všichni jsou ježci. Bývá to často u mladších dětí, které nejsou schopny ještě diferencovat. Pokud se toto objeví u staršího dítěte, může to být vyjádřením potřeby harmonické rodiny. Odlišnost nějakého člena rodiny, potřeba ho izolovat, vyloučit, může být symbolizována začarováním do jiného druhu zvířete (Svoboda et al., 2009).

Matějček a Strohbachová (1981) vytvořili několik zvířecích skupin podle předpokládaného významu

- síla a dravost (lev, medvěd apod. – vztahují se většinou k osobě otce)

- drobotina (slabá, bezmocná, někdy hravá a roztomilá – veverka, beruška; nejčastěji sourozenci)
- mláďata (vzbuzující něžné mateřské city – kotě, lvíče atd.)
- nepříjemní tvorové (nelibost, odpor – pavouk, had atd.)
- domácí zvířata (skupina s největším zastoupením)
- elegance (labuť, žirafa)

Altman (2013) udává některé další projektivně interpretovatelné prvky, jako jsou podobné nebo stejné druhy zvířat, které vypovídají o blízkosti začarovaných postav; neobvyklé nebo exotické druhy zvířat, u kterých se autor někdy snaží zaujmout vlastní originalitou. Dále se sleduje velikost zvířete jako míra dominance; důraz na zuby, drápy, žihadla jako znak agresivity. Kresba vývojově nižších zvířat (hmyz, ryby, plazi, obojživelníci) může znamenat devalvací osoby.

Je nutné sledovat u kresby také to, co dítě nenakreslilo. Nevědomé vynechávky (ne ty, kdy se dítě tak soustředilo na kresbu, že zapomnělo něco zjevného nakreslit) poukazují často na problémy dítěte. Pokud dítě nakreslí divoká, dravá zvířata, vycházejí najevo agresivní city dítěte. V případě, že to jsou domácí a důvěrně známá zvířata, symbolizují přátelské a láskyplné ovzduší, které v rodině vládne, hlavně to platí pro kočky. Umístění obrázku na papíře má také vypovídající hodnotu. List papíru lze rozdělit na dvě části. Levý pruh zastupuje minulost, pravý budoucnost. Levá strana také symbolizuje vztah k matce, tedy k minulosti, prostřední část je současnost a pravá strana symbolizuje vztah k otci, tedy k budoucnosti. Levá strana představuje introverzi, pravá extraverzi, někdy také autoritu (Davido, 2001).

Použité barvy na obrázku umocňují myšlenku, která je graficky na papíru zachycena. Extravert používá spíše červenou, žlutou a oranžovou a to v kombinacích. Introvertovi stačí menší počet barev, například modrá, zelená či šedá. Hřejivý pocit z kresby v živých a jasných barvách vypovídá o vyrovnanosti dítěte. Jako je u písma důležitá velikost v poměru k velikosti papíru, stejně tak je i důležité toto hledisko u kresby. Dítě, které zaplní celý papír obrázkem, bývá často nedozrálé. Dítě, které je vyrovnané, umísťuje svoji kresbu do středu papíru (Davido, 2001).

Vyplnění plochy nebo nevyplnění může značit úzkost nebo intelektuální chudobu. Provedení čar vypoví také mnoho. Jemné a váhavé čáry kreslí spíše utlumené a bojácné děti a čáru nekontrolovatelnou zase děti agresivní a neklidné. Takové dítě obrázků často předělává a někdy si může pomáhat i pravítkem. Obecně se dá říct, že děti, které tvoří nedbalé, ušmudlané a zmatené obrázky, mají problémy se psaním a tedy s grafickým projevem. Přeškrtávání a gumování je projevem nedostatečné sebedůvěry. Pro konec prepuberty je typické další zkvalitnění kresby. Časté jsou pokusy o stínování, postižení perspektivy a všestranné zdokonalování (Novák, 2004).

S kresbou začarované rodiny pracovala Pospěchová (2008) ve své diplomové práci, kde se zabývala anorexií v kontextu rodinného prostředí, které zjišťovala pomocí Kresby začarované rodiny a dotazníku ADOR. Dále také zpracovával Kresbu začarované rodiny v diplomové práci Nota (2008), který sledoval symboliku v kresbě u žáků 1. stupně ZŠ.

Výzkum Kos-Robes a Biermanna (1986) obsahoval Test postavy, Test stromu a Kresbu začarované rodiny. Kresba začarované rodiny provedli na 140 rodinách, z nichž 30 bylo po rozvodu nebo po rozchodu rodičů po vynesení rozsudku soudu. Výzkum ukázal přesvědčivé důkazy o rozdílu mezi kresbami z úplných a neúplných rodin. V dalším z výzkumů, kde sledovali 2000 rodin, se vyskytoval s významnou četností zajíc, který představoval dítě s poškozenými vztahy. Z práce těchto dvou autorů vycházíme. Zatím nebylo mnoho výzkumů u nás sledujících děti z úplných a neúplných rodin Kresbou začarované rodiny. Na tento problém jsme se snažili dívat v souvislosti s attachmentem dítěte k členům rodiny. To jsme zohledňovali v kritériích interpretace kresby.

Vliv rozvodu na attachment dětí sledovali Nair a Murray (2005). Vybrali 58 dvojic matka-dítě z rozvedených a nerozvedených rodin a zjišťovali vliv rozvodu na attachment dětí předškolního věku. Autoři prozkoumávali cesty vedoucí k bezpečnému připoutání. Zjistili, že matky z rozvedených rodin byly mladší, měly menší příjem a menší úroveň vzdělání ve srovnání s matkami z nerozvedených rodin. U rozvedených matek se objevovala také vyšší míra stresu, deprese, potřeby sociální podpory a také konflikty s partnery. Matky z úplných rodin měly ve srovnání s matkami rozvedenými kladný a pečující rodičovský styl. Zpětné analýzy prokázaly, že rodičovský styl přispívá k jistotě v citové vazbě. Ve srovnání se skupinou z úplných rodin, děti z rozvedených měly nižší skóre v jistotě připoutání a chlapci byli více negativně ovlivněni rozvodem než dívky.

Praktická část

6 Cíle výzkumu

Cílem tohoto výzkumu je najít rozdíly v kresbách začarované rodiny dětí z úplných a neúplných rodin v souvislosti se vztahy v rodině a attachmentem. Jako faktory attachmentu v kresbě jsme se částečně inspirovali Altmanem (2013) a stanovili si kritéria (vysvětleny budou v části Kódování): blízká osoba, negativní osoba, nasměrování k Já, pozice, pozitivní/negativní a femininní/maskulinní osoba. Pozornost je dále zaměřena na způsob kresby, druh zvířete, na podobné prvky v kresbě s přihlédnutím na informace z dotazníku o rodině, soužití a vztahy v ní. Je nutné brát v úvahu jistá omezení při zadávání a interpretaci (skupinové zadávání, bez rozhovoru nad obrázkem, časová dotace 45 minut apod.).

Navázali jsme na výzkum autorů Kresby začarované rodiny (Biermann, Kos-Robes, 1986). V českém prostředí nebyla zkoumána souvislost mezi úplností rodiny a vztahy v ní a kresbou začarované rodiny.

6.1 Hypotézy

Stanovili jsme si několik hypotéz:

H₁: Kresby dětí z úplné a neúplné rodiny se liší v míře gumování.

H₂: Kresby dětí z úplných a neúplných rodin se liší v míře výskytu dominujících osob.

H₃: Kresby dětí z úplných a neúplných rodin se liší v umístění kresby na papíře.

H₄: Kresby dětí z úplných a neúplných rodin se liší v míře barevnosti.

H₅: Kresby dětí z úplných a neúplných rodin se liší v míře ohraničení osob.

6.2 Metoda výzkumu

Ve výzkumu jsme použili kvantitativní přístup. Výběr vzorku byl záměrný výběr přes instituci. Metodou pro sběr dat byla projektivní metoda Kresba začarované rodiny. Jedná se o projektivní kresebnou techniku, kdy respondent kreslí svoji rodinu, kterou kouzelník začaroval. Více je popsána v teoretické části bakalářské práce. Nejčastěji se volí proměna členů rodiny do zvířat. Stejně tak jsme instruovali respondenty i v našem výzkumu.

Technika umožňuje vyjádření nevědomých nebo potlačených postojů a prožitků ke své rodině. Respondent nakreslí rodinu tak, jak ji on sám vnímá a nemusí své postoje k rodině a ke členům vyjadřovat slovně, což bývá pro děti často obtížné. Každý respondent vyplní také dotazník o své rodině a vztazích v ní.

6.3 Průběh výzkumu

Pilotní studie byla provedena v srpnu 2013 a samotný výzkum se uskutečnil v období od prosince 2013 do začátku února 2014 a to na gymnáziích v Olomouci a v Jihlavě.

Pilotní studie proběhla na vzorku dvou jedenáctiletých sester (dvojčat). Prvotně jsme zjišťovali, zda budou ochotni jedenáctiletí a dvanáctiletí kreslit, jelikož je to hraniční věk, kdy dítě ještě chce kreslit. V původním plánu bylo „začarování“ do zvířat, věcí a rostlin. To jsme zhodnotili jako nepřínosné a hůře vyhodnotitelné, a proto jsme se rozhodli pouze pro klasické „začarování“ do zvířat. S ochotou kreslit nebyl žádný problém, spíše to byla pro dívky atraktivní činnost.

Do výzkumu se zapojily školy: Gymnázium Olomouc – Hejčín, Gymnázium Olomouc – Čajkovského a Gymnázium Jihlava. Žáci dostali souhlasy zákonného zástupce s informacemi o výzkumu (Příloha č. 3). Rodiče byli touto formou informováni o dobrovolnosti účasti na výzkumu, průběhu výzkumu a o zachování anonymity. V části souhlasu, který si nechávali, dostali kontaktní e-mail, na který mohou v případě otázek nebo zájmu o výsledky výzkumu napsat. Podepsané souhlasy jsme si vybrali při samotné realizaci výzkumu. Výzkum jsme tedy prováděli pouze u žáků, kteří měli souhlasy rodičů. V každé třídě trval výzkum jednu vyučovací hodinu (45 min). Administrace byla skupinovou formou. Jsme si vědomi rizika případného „opisování“, protože výzkum probíhal ve třídě, kde normálně žáci mívají výuku a sedí tedy po dvou. V případě vyrušování, opisování nebo příliš velkého povídání si mezi sebou, byli žáci mírně napomenuti.

Ve školách jsme měli od vyučujících k dispozici Občanskou výchovu (obě hodiny na hejčínském gymnáziu a hodina na jihlavském) a Hudební výchovu (na Gymnáziu Čajkovského). Data jsme sbírali na hejčínském gymnáziu v jedné primě před Vánocemi a v druhé, stejně jako na Gymnáziu Čajkovského, těsně po uzavření známek před pololetím, takže jsme výuku nijak výrazně nenarušili. Na jihlavském gymnáziu to byla hodina, která byla suplovaná kvůli nemoci vyučující, takže ani tam nedošlo k narušení výuky.

V prvním kontaktu se třídou jsem se nejdříve představila a krátce vysvětlila důvod návštěvy v hodině a požádala jsem žáky, zda by mi pomohli s mojí bakalářskou prací a to tím způsobem, že mi vyplní dotazník a nakreslí rodinu podle instrukce, kterou jim řeknu.

Nejdříve žáci vyplnili dotazník, který se týkal základních informací o dítěti, jeho rodině, vztazích v ní, soužití (Příloha č. 4). Po vyplnění dotazníku dostali prázdný arch papíru A4. Měli k dispozici také pastelky i ti, kteří chtěli kreslit pastelkami, ale neměli je.

Dostali instrukci: „Představ si, že přišel kouzelník a každého z vaší rodiny začaroval do podoby nějakého zvířete, které mu nejvíc odpovídá, které nejlíp ukazuje jeho povahu, a to nakresli.“ Poté mohli začít kreslit obrázek své rodiny. Po základní instrukci už nebyla dále specifikována. Žáci byli požádáni, aby k obrázku napsali kdo to je a také co je to za zvíře. Pokud se žák zeptal, zda má kreslit i sebe, sdělila jsem mu, že to záleží pouze na něm. Podobně i při jiných členech rodiny či podobných otázkách.

Někteří žáci měli otázky, kde budu jejich kresby ukazovat, na co to mám, co dělám apod. Vysvětlila jsem jim individuálně, co dělám a proč po nich chci, aby mi nakreslili obrázky. Po odevzdání všech kreseb jsem žákům poděkovala a rozloučila se s nimi. Učitelce jsem nabídla možnost zaslání výsledků v případě zájmu. Žáci dostali jako malou odměnu za jejich ochotu bonbóny.

Spolupráce s žáky byla velmi dobrá. Většina s chutí kreslila. V několika případech bylo znát, že kreslení není jejich oblíbená činnost, ale nikdy se nestalo, že by nekreslili kvůli tomu, že se jim nechce a odevzdali mi prázdný papír. Důležitou informací pro ně bylo, že nezáleží, jak povedený nebo nepovedený obrázek bude a tedy, že nebudu hodnotit obrázek z hlediska provedení.

Doba, kterou potřebovali žáci na nakreslení rodiny, se různila. Některým, co si na kresbě nedali tolik záležet, stačilo i méně než 10 min, ale průměrně jim kresba zabrala kolem 25 min. Doba, kterou děti využily, se v kresbách většinou kvalitativně odráží. Pro ty, kteří byli dříve hotovi, nebylo třeba vymýšlet jiné aktivity. Převážně se připravovali na další hodinu nebo si dělali, co potřebovali. Časová dotace, kterou mi učitelé věnovali, tedy 45 min, byla dostačující. Nutno dodat, že v některých případech by bylo vhodné hodinu prodloužit, ale to nebylo možné. Přínosné by bylo nad každým obrázkem si pohovořit s autorem, objasnit důvody, proč zvolil určitý druh zvířete, způsob jakým nakreslil

obrázek, podle čeho se rozhodoval, komu z rodiny přiřadí které zvíře apod. To však nebylo z časových důvodů ani z důvodu velikosti vzorku možné.

7 Popis vzorku

Celkem se zúčastnilo výzkumu 102 dětí z 1.A8 a 1.B8 olomouckého gymnázia Hejčín, dále děti z 1.E Gymnázia Čajkovského a žáci z 1A8 jihlavského gymnázia. Stáří respondentů bylo 11 a 12 let. Zvolením právě žáků osmiletých gymnázií, jsme si vytvořili možný vzorek pro potenciální longitudiální studii v budoucnu. Ta by na základních školách byla po odchodu žáků z devátých tříd obtížná. V těchto osmiletých třídách máme jistotu, že větší část bude na škole ještě osm let společně.

Tab.1 Počet žáků

Gymnázium Hejčín 1.A8	27
Gymnázium Hejčín 1.B8	27
Gymnázium Čajkovské	21
Gymnázium Jihlava	27

Celkově ve všech čtyřech třídách nesouhlasili rodiče 11 dětí, některé děti zapoměly, takže se také nepodílely na výzkumu. Jeden žák, i když měl souhlas rodičů, mě požádal, aby rodinu nemusel kreslit a vyplňovat dotazník, že je to pro něj příliš osobní. V tomto případě jsem ho také nezahrnula do vzorku.

Tab. 2 Rozložení vzorku dle pohlaví

	Úplná rodina	Neúplná rodina
Chlapci	39	8
Dívky	42	13

Důležitou informací pro nás bylo, zda je dítě z úplné nebo neúplné rodiny a s kým žije. Z úplných rodin je 81 dětí, z neúplných 21, z toho 10 žije pouze s matkou, 6 s matkou a jejím novým partnerem a 5 odpovědělo, že je to ještě jinak a převážná část dopsala střídavou péči, kdy bydlí střídavě u matky, střídavě u otce. Dvě děti žijí od malička s jedním rodičem (matkou) a dvěma dětem zemřel otec. V obou případech bydlí s matkou a sourozenci. Částečně překvapivé bylo zjištění, že pouze s otcem nežije žádné dítě, ale

vzhledem k tomu, že jen malé procento dětí je soudem po rozvodu svěřováno otci, je to pochopitelné.

Tab. 3 Soužití v rodině

Matka a otec	81
Matka	10
Otec	0
Matka a nový partner	6
Otec a nová partnerka	0
Jinak (střídavá péče)	5

8 Výsledky a interpretace

Celkově si žáci zvolili k „začarování“ 118 různých zvířat. V pěti případech to byla zvířata několika identit (praseorangután, sovokočkomedvěd, psokočkotygr, netopýropes a ptákolev). V jednom případě dívka označila sourozence za koně i želvu. Můžeme se domnívat, zda to bylo proto, že se probandi nemohli rozhodnout do jakého zvířete členy rodiny „začarovat“ a odpovídalo jim několik zvířat nebo to bylo ve snaze zaujmout vlastní originalitou.

V dalším případě chlapec nakreslil Pikachu (nejznámější kreslená postavička ze seriálu Pokémon). Jako Pikachu nakreslil bratra. Za zmínění ještě stojí obrázek, kde chlapec „začaroval“ celou rodinu kromě bratra do kentaurů, což je na půl kůň a na půl člověk. V jednom případě se dívka nakreslila jako člověk a zbytek rodiny nakreslila jako zvířata. Objevil se také Jelimán, což je král lemurů z kresleného filmu Madagaskar. Je zjevné, že žáky ve výběru zvířat ovlivnily postavy z jejich oblíbených pohádek, filmů či seriálů. Televize a internet tedy bezesporu mají vliv na výběr druhu zvířat.

V patnácti případech měli žáci potřebu okomentovat, co nakreslili. Někdy jejich komentáře byly úsměvné, některé až filozofické, reflektující „začarování“. Podle jejich komentářů se dalo lépe odhadnout, proč zvolili právě toto zvíře a někdy také to, jaký vztah mají s konkrétním členem rodiny. Uvádím některé komentáře žáků.

Maminka je pilná včelka, bratr vlezlá krysa, sestra otravná moucha, já roztomilý poník.

Táta je želva, protože je pomalej „Nerušit, když mám čaj!!!“, máma je Ara uřvaný, protože strašně a furt řve „Á, to není pravdAAA!“, bratr je opice, protože má rád opice kvůli tomu, že kouří a že opice se naučí rychlejš kouřit než lidi „Ú, to je jízda!“

Brácha je pes - neposlušný, ale milý; tatík prostě hovado co pije; máma hodná, ale dokáže být zlá; můj papoušek Žaki neumí zavřít zobák a je to pěkný ignorant.

Býk – zvíře, které nosí své rohy s pýchou, snadno se naštvě. Když se s ním však dobře zachází, otevře ti duši labuti. Čáp – nikde nezůstává dlouho, pořád přelétává z jednoho konce světa na druhý! Labuť – vznešené zvíře, vznešená povaha. Občas však kousne. Snaží se chápat problémy ostatních, ne vždy správným postupem. Akvariální ryba – proplouvá životem, užívá si. Občas narazí do skla akvářka. Uvědomí si, že její život má hranice.

Opice je hodná, ale někdy umí být i zlá, okřídlený mravenec je pilný, za vším lítá a někdy je pomalý, náš pes Muffin je drzý, neposlušný darebák, vyčůraný a rychlý, kocour je svéhlavý a přítulný.

8.1 Výběr zvířat

Sebe (**Já**) nejčastěji respondenti kreslili jako psa. Psa můžeme interpretovat jako pozitivní zvíře. Pes je považován za přítele člověka. Je to domácí mazlíček, ale i hlídač domu. Četnost šesti případů však není nijak zvlášť vysoká z celého vzorku.

Otce děti „začarovaly“ ve čtrnácti případech do lva. Lev je vznešené zvíře, ale také velmi silné. Interpretovat ho můžeme jako pozitivní a maskulinní zvíře. Ve všech případech to byli otcové, kteří žijí v rodinách spolu s autory kresby.

Matku děti kreslily častěji než ostatní zvířata jako kočku. I přes svoji ambivalentnost (přítulná, mazlivá vs. nebezpečná s ostrými drápy, nevyzpytatelná) je kočka považována za pozitivní a femininní zvíře, které se stará o svá kořata. Označuje také bezpečí a útulnost. Z hlediska vnějších znaků je kočkou označována atraktivní žena, což může být také důvod začarování matky právě do kočky.

Své **sourozence** děti kreslily v nejvíce případech jako opice. U opice se špatně stanovuje, zda je to spíše pozitivní nebo negativní zvíře. Opice je známá tím, že krade. „Opičít se“ neboli napodobovat někoho většinou také není pozitivní. Avšak opice je na druhou stranu kreativní zvíře, které pořád něco vymýšlí, je s ní legrace.

Tab.4 Četnost zvířat

Já	Pes
Otec	Lev
Matka	Kočka
Sourozenec	Opice

Bylo překvapivé, že po instrukci, aby žáci nakreslili svoji rodinu v podobě zvířat, 33 žáků vynechalo v kresbě sebe. V 29 případech se jednalo o úplnou rodinu a pouze ve 4 o neúplnou. Může to být způsobem pojetí kresby jako fotografii, kde autor schází nebo jako snaha vyhnout se bolestivé konfrontaci (Altman, 2013). Čtyři kresby obsahovaly navíc také kamarádky. Své kamarádky nakreslily čtyři dívky, které seděly blízko sebe. Pravděpodobně je do rodiny nepočítaly, ale chtěly si navzájem ukázat hodnotu kamarádství. V 15 případech nakreslili žáci i své prarodiče. Není to velké překvapení, zvláště v těch případech, kdy rodina bydlí s prarodiči v jednom domě nebo kdy se prarodiče intenzivně starají o svého vnuka či vnučku. V jednom případě do své rodiny započítala dívka také tetu a sestřenicu.

Nové partnery rodičů nakreslilo sedm dětí. Většinou je „začarovaly“ do pozitivních zvířat, jako je sova nebo včelka. Pokud zaškrtny v dotazníku, že s nimi mají *velmi dobrý* vztah, v obrázku většinou nechybí a považují je za rodinu. Celkově nových partnerů rodičů dětí ve vzorku bylo 18. K 11 žáci přiřadili *Velmi dobrý* vztah (1) a nakreslili pozitivní zvíře. Ve dvou případech byli noví partneři zakresleni do negativních zvířat, spíše devalvujících. V prvním případě byl nový partner matky nakreslený jako malá myš a vztah oznámkovaný jako ve škole za 3 a v druhém případě nová partnerka otce jako kráva a vztah 4. Ve zbylých deseti kresbách děti nenakreslily nové partnery. Ve dvou případech poznačily děti *velmi špatný* (5) vztah s novým partnerem matky. Ani v jednom nebyl partner nakreslen do rodiny.

8.2 Způsob kódování

Vytvořili jsme si způsob kódování a tabulku, do které jsme zahrnuli všechny prvky, které nás zajímaly a které jsme sledovali. V kresbách začarované rodiny jsme sledovali tyto znaky (Příloha č. 6 obsahuje celou tabulku):

- Zvíře

- Pozitivní/negativní zvíře – zda zvíře, které dítě nakreslilo, se dá označit za pozitivní nebo negativní
- Femininní/maskulinní zvíře – zda se dá zvíře označit jako femininní nebo maskulinní
- Pozice – pozice zvířete (profil, čelem, zády)
- Zobrazení – zda chybí nějaká osoba z rodiny
- Identifikační zvíře – zda dítě nakreslilo sebe a někoho dalšího jako stejný druh zvířete
- Gumování – zda dítě gumuje, popř. jakou osobu
- Poloha obrázku na papíře – zda je obrázek umístěn dolů, nahoru, doleva či doprava nebo je zaplněn celý papír
- Začernění/šrafování/stínování – zda dítě zvíře nebo jeho část začerní či vyšrafuje nebo používá stínování
- Barvy – zda dítě používá pastelky, příp. na jakou osobu
- Dominance – zda se v kresbě vyskytne dominantní osoba
- Detaily – zda dítě do kresby dokreslí detaily
- Propracovanost – hodnocení propracovanosti kresby (1 – 5)
- Postava1 – postava nakreslená jako první
- Postava0 – postava nakreslená jako poslední
- Nasměrování k Já – zda je nějaká osoba nasměrovaná k osobě Já
- Ohraničení – zda je přítomné ohraničení postav či celé rodiny
- Vnější podobnost – zda můžeme určit vnější podobnost nějakých osob v kresbě
- Negativní osoba – zda se vyskytuje v kresbě osoba negativně nakreslená
- Nejbližší osoba – která osoba je nejbližší osobě Já

- Normální/nenormální obrázek – kresba s bizarními, nezvyklými, „nenormálními“ prvky

8.3 Výsledky

Vzorek jsme rozdělili podle hodnot v kategorii „rodiče se“, kde jsme zahrnuli varianty 1 (rodiče se rozvedli), 2 (jeden rodič zemřel) a 3 (od malička žije s jedním) do kategorie „neúplná rodina“ a variantu 4 (žije s oběma) do kategorie „úplná rodina“.

Stanovili jsme si několik hypotéz, ale sledovali jsme i ostatní kritéria, zda se objeví nějaký rozdíl. Analýzu ordinálních proměnných jsme provedli Mann-Whitneyho U-testem (neparametrickým testem pro dva nezávislé výběry) a analýzu nominálních dat jsme provedli Pearson Chí-kvadrát testem.

Při analýze ordinálních dat, jsme sledovali vztah k matce a otci, a zda dítě „začarovalo“ sebe, rodiče a sourozence do pozitivních či negativních zvířat a propracovanost obrázku. V tabulce je přehledný popis souboru vzhledem na proměnnou úplná a neúplná rodina v dalších sledovaných proměnných: vztah k matce (vztah_matka), otci (vztah_otec), novému partnerovi matky (vztah_partner_matky), nové partnerce otce (vztah_partner_otce), zda dítě „začarovalo“ sebe (já_poz_neg), otce (otec_poz_neg), matku (matka_poz_neg), sourozence (sour_poz_neg) do negativních či pozitivních zvířat a propracovanost obrázku.

Tab.5 Popis souboru

Ranks				
	groupings	N	Mean Rank	Sum of Ranks
vztah_matka	neúplná rodina	21	47,71	1002,00
	úplná rodina	81	52,48	4251,00
	Total	102		
vztah_otec	neúplná rodina	19	56,55	1074,50
	úplná rodina	81	49,08	3975,50
	Total	100		
vztah_partner_matky	neúplná rodina	11	6,00	66,00
	úplná rodina	0 ^a	,00	,00
	Total	11		
vztah_partner_otce	neúplná rodina	7	4,00	28,00
	úplná rodina	0 ^a	,00	,00

	Total	7		
ja_poz_neg	neúplná rodina	17	35,91	610,50
	úplná rodina	52	34,70	1804,50
	Total	69		
otec_poz_neg	neúplná rodina	16	51,47	823,50
	úplná rodina	81	48,51	3929,50
	Total	97		
matka_poz_neg	neúplná rodina	16	51,47	823,50
	úplná rodina	81	48,51	3929,50
	Total	97		
sour1_poz_neg	neúplná rodina	17	51,32	872,50
	úplná rodina	72	43,51	3132,50
	Total	89		
sour2_poz_neg	neúplná rodina	3	8,50	25,50
	úplná rodina	16	10,28	164,50
	Total	19		
propracovanost	neúplná rodina	21	49,24	1034,00
	úplná rodina	81	52,09	4219,00
	Total	102		

a. Mann-Whitney Test cannot be performed on empty groups.

Tab. 6 Výsledky Mann-Whitney U-test

Test Statistics								
	vztah_m atka	vztah_ot ec	ja_poz_n eg	otec_poz _neg	matka_p oz_neg	sour1_po z_neg	sour2_po z_neg	propraco vanost
Mann-Whitney U	771	654,5	426,5	608,5	608,5	504,5	19,5	803
Wilcoxon W	1002	3975,5	1804,5	3929,5	3929,5	3132,5	25,5	1034
Z	-1,138	-1,398	-0,235	-0,421	-0,421	-1,211	-0,54	-0,406
Asymp. Sig. (2- tailed)	0,255	0,162	0,815	0,674	0,674	0,226	0,589	0,684
Exact Sig. [2*(1- tailed Sig.)]							,634 ^b	

a. Grouping Variable: groupings

b. Not corrected for ties.

Absolutní hodnota z je větší než 1,96 a proto nemůžeme konstatovat v žádné ze sledovaných proměnných významný rozdíl.

Dále jsme pracovali s nominálními daty. Všechna data byla analyzována z hlediska homogenity nominálních znaků v odlišných populacích v jednotlivých sledovaných proměnných chí-kvadrát testem s hladinou významnosti 0,05; df (stupně volnosti).

Altman (2013) uvádí, že gumování na obrázku nebo zvýšené opravování kresby můžou ukazovat konfliktní oblasti a osoby a jejich problémové přijímání. V našem vzorku gumovalo celkem 51 dětí. Sourozence a matku gumovaly nebo přepracovávaly v 10 případech. Celkově 15 (tj. 71% dětí z neúplných rodin) gumovalo. Z úplných rodin gumovalo 36 dětí, což je 44% z celkového počtu 81 dětí, kteří žijí s matkou i otcem v jedné domácnosti.

Tab. 7 Výsledky chí-kvadrát test – gumování

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	19,290 ^a	11	0,056
Likelihood Ratio	19,403	11	0,054
Linear-by-Linear Association	1,131	1	0,288
N of Valid Cases	102		

a. 19 cells (79,2%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,41.

Nenalezli jsme statisticky významný rozdíl mezi gumováním v úplné a neúplné rodině. Výsledky naznačují, že v úplné rodině se zřejmě gumuje méně, p -hodnota se blíží 0,05, ale rozdíl statisticky významný není. Hypotézu H_1 proto zamítáme.

Sledovali jsme také dominanci postav. Nejčastěji byla vyjádřena velikostí postavy nebo také barevností či pozicí na papíře. V případě, že byla zjevná dominance, to byla nejčastěji dominance otce, a to v 26 případech. Tím může být vyjádřeno „otec – hlava rodiny“. Další dominující postavou byla postava Já (9) a postava matky (8). V neúplných rodinách v třinácti případech není dominance žádné postavy. Podle Altmana (2013) můžeme větší postavy interpretovat jako více důležité nebo více mocné, malé zase jako podřadné,

nedůležité nebo alespoň méně důležité. Rozdíly ve velikosti postav můžeme interpretovat také jako vyjádření hierarchie rodiny. Často to je vyjádření fyzické velikosti a mohutnosti dané postavy. Ani v tomto případě se populace nelišily. Hypotézu H₂ zamítáme.

Tab.8 Výsledky Chí-kvadrát test - dominance

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	5,688 ^a	7	0,577
Likelihood Ratio	7,126	7	0,416
Linear-by-Linear Association	2,165	1	0,141
N of Valid Cases	102		

a. 10 cells (62,5%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,21.

Zajímavé bylo také sledovat, kam děti svoji kresbu nakreslí. Měly bílý arch papíru a tedy možnost nakreslit rodinu kdekoliv. Sledovali jsme, zda zvolily střed, nebo spíše horní část papíru, dolní, nebo rodinu umístily vpravo či vlevo. Informací pro nás bylo také to, zda zaplnily celý papír. Podle Petersona a Hardina (2002) je dítě, které celý papír zaplní svým obrázkem, často nedozrálé. Dítě, které je vyrovnané, umísťuje nejčastěji kresbu do středu papíru. Nejvíce dětí umístilo svoji kresbu do středu. Celý papír zaplnilo 18 dětí. Pouze 2 děti nakreslily kresbu vpravo. Altman (2013) interpretuje kresbu umístěnou k dolnímu okraji jako značící nejistotu a snížené sebevědomí. Posun kresby doleva symbolizuje často introverzi, stahování se zpátky, doprava spíše opak, snahu se prosadit extravertně.

Tab. 9 Popis souboru v sledovaných proměnných – poloha

Crosstab

Count		groupings		Total
		neúplná rodina	úplná rodina	
poloha	střed	6	39	45
	vlevo	3	10	13
	vpravo	0	2	2
	nahoře	3	11	14
	dole	1	9	10
	zaplněný papír	8	10	18
Total		21	81	102

Tab. 10 Výsledky Chi-kvadrát test - poloha

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	8,974 ^a	5	0,11
Likelihood Ratio	8,557	5	0,128
Linear-by-Linear Association	4,347	1	0,037
N of Valid Cases	102		

a. 6 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,41.

Děti z neúplných rodin mají méně obrázků ve středu papíru a umístěných dole, více zaplňují celý papír, ale není zde signifikantní rozdíl. Hypotézu H₃ proto zamítáme.

Děti měly také možnost použít pastelky. Barevně obrázek kreslilo 47 dětí z toho 13 z neúplné rodiny. Zde se také neprokázal žádný významný rozdíl. Hypotézu H₄ zamítáme.

Tab. 11 Výsledky Chi-kvadrát test – barvy

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	17,371 ^a	13	,183
Likelihood Ratio	16,567	13	,220
Linear-by-Linear Association	2,159	1	,142
N of Valid Cases	102		

a. 24 cells (85,7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,21.

U některých kreseb bylo jasné ohraničení mezi osobami. Altman (2013) uvádí, že oddělení nějaké osoby větší mezerou nebo ohraničení osoby vyjadřuje izolaci. V případě, že děti v kresbě někoho ohraničily, to byl ve dvou případech sourozenec a jednou otec. Jinak kreslily děti čáry mezi všechny členy rodiny v devíti případech. Ve dvou případech ohraničily celou rodinu zvenku pravděpodobně ve snaze udržet jednotu rodiny a ochránit ji před světem venku a ukázat, kde je rodina, a kde už ne. Nenalezli jsme statisticky významný rozdíl mezi populacemi úplných a neúplných rodin a proto hypotézu H_5 zamítáme.

Tab. 12 Výsledky Chi-kvadrát test - ohraničení

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	2,385 ^a	4	,665
Likelihood Ratio	2,856	4	,582
Linear-by-Linear Association	,000	1	,984
N of Valid Cases	102		

a. 7 cells (70,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,21.

Sledovali jsme také další kritéria, která jsme neměli podložená teorií a nestanovili jsme si pro ně žádné hypotézy.

Pozorovali jsme, zda respondent nakreslí sebe k osobě, se kterou má nejlepší a nejbližší vztah, ke které má nejsilnější vazbu. Nejčastěji byla nejbližší osoba sourozenec a to v 21 případech. Dále to byla matka (18) a otec (17) a v pěti případech to byla matka i otec. V některých případech (35) nebylo možné určit nejbližší osobu a to převážně z toho důvodu, že osoba Já celkově chyběla v „začarované rodině“.

Negativní osobu bylo možné označit v deseti případech, z toho v osmi byla negativní osoba otce. Z těchto dětí, u kterých bylo možné označit negativní osobu, bylo sedm z úplných a tři z neúplných rodin.

Jedním z dalších kritérií, které jsme si stanovili, bylo u osob „začarování“ do maskulinních či femininních zvířat.

Tab. 13 Výsledky Chi-kvadrát test – femininita/maskulinita

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square (já)	,330 ^a	2	,848
Pearson Chi-Square (otec)	,660 ^a	2	,612
Pearson Ch-Square (matka)	1,067 ^a	2	,587
Pearson Ch-Square (sour.)	,249 ^a	2	,883

U žádné postavy nám nevyšel žádný významný rozdíl.

Některé obrázky se lišily od ostatních. Některé byly až bizarní, ať už způsobem nakreslení nebo popisem. Na první pohled byly něčím zvláštní, chaotické či agresivní. Vytvořili jsme pro tyto případy kolonku normální/nenormální kresba. Do „nenormálních“ jsme zahrnuli čtrnáct kreseb, nad kterými by bylo obzvlášť přínosné si s dítětem pohovořit.

Tab. 14 Výsledky Chi-kvadrát test - normalita

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	2,271 ^a	1	,132		
Continuity Correction ^b	1,325	1	,250		
Likelihood Ratio	2,026	1	,155		
Fisher's Exact Test				,157	,127
Linear-by-Linear Association	2,249	1	,134		
N of Valid Cases	102				

a. 1 cells (25,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2,88.

b. Computed only for a 2x2 table

Ani z hlediska těchto kritérií jsme nenalezli statisticky významný rozdíl, resp. není ani zde statisticky významná a silná korelace mezi kritérii.

Dalším kritériem, které jsme sledovali, byla pozice, ve které nakreslili sebe a ostatní členy rodiny. Nejčastěji se kreslili autoři kreseb z profilu (49), poté v pozici čelem (15) a pět dětí se nakreslilo zády, z toho tři z neúplné a dva z úplné rodiny. Více dětí tedy stojí v neúplné rodině zády, ale statisticky to není významné. U postav otců byla nejčastější pozice z profilu (48). V pozici čelem nakreslilo otce 44 dětí z toho 38 z úplné rodiny a zády 5, dvě z neúplné a tři z úplné rodiny. V úplné rodině stojí více otců čelem, ale rozdíl se neprokázal významný. Matku nakreslily z profilu v 57 případech, čelem v 44 a zády v pěti případech. Zde se také neprokázal žádný významný rozdíl a to ani u postavy sourozence, kde nejčastější pozice byla z profilu (73). V 33 případech byl sourozenec čelem a pouze jeden byl zády.

Tab. 15 Výsledky Chi-kvadrát test - pozice

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square (já)	3,873 ^a	2	,144
Pearson Chi-Square (otec)	4,413 ^a	2	,110
Pearson Ch-Square (matka)	1,973 ^a	2	,373
Pearson Ch-Square (sour.)	,510 ^a	3	,917

Dalším kritériem, které jsme sledovali, bylo, zda dítě nakreslí rodinu jako jeden druh zvířat, či „začaruje“ každého člena do jiného zvířete. Pouze 2 děti nakreslily svoji rodinu jednoho druhu. Nenalezli jsme tedy žádný významný rozdíl.

Tab. 16 Výsledky Chi-kvadrát test - druh

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	,529 ^a	1	,467		
Continuity Correction ^b	,000	1	1,000		
Likelihood Ratio	,932	1	,334		
Fisher's Exact Test				1,000	,629
Linear-by-Linear Association	,524	1	,469		
N of Valid Cases	102				

a. 2 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,41.

b. Computed only for a 2x2 table

Některé děti kreslily různé detaily k postavám. V obrázcích 36 dětí jsme našli nějaký detail přikreslený. Nejčastěji se jednalo o větev, slunce, nebo také sluchátka, akvário apod. Sedm dětí bylo z neúplné rodiny, devatenáct z úplné. Snažili jsme se zjistit, zda se projeví statisticky významný rozdíl, ale ani zde jsme rozdíl nenalezli.

Tab. 16 Výsledky Chi-kvadrát test – detaily

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	14,101 ^a	11	,227
Likelihood Ratio	15,518	11	,160
Linear-by-Linear Association	,337	1	,561
N of Valid Cases	102		

a. 21 cells (87,5%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,21.

Informací pro nás také bylo to, kterou postavu žák nakreslil jako první, tedy dal jí nějakou důležitost před ostatními, a kterou nakreslil jako poslední. V mnoha případech se nedalo rozhodnout, ale v některých případech, to bylo zjevné. V nejvíce případech nakreslili otce jako první postavu (30), dále pak matku v 13 případech. Nenalezli jsme žádný statisticky významný rozdíl.

Tab. 17 Výsledky Chi-kvadrát test - postava1

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	4,422 ^a	5	,490
Likelihood Ratio	6,573	5	,254
Linear-by-Linear Association	2,397	1	,122
N of Valid Cases	102		

a. 7 cells (58,3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,41.

Problematičtěji se dalo poznat bez komentáře dítěte, kterou postavu nakreslilo jako poslední. Z těch obrázků, které byly zřejmé, nejvíce kreslily děti jako poslední sebe (12) a sourozence (11).

Tab. 18 Výsledky Chi-kvadrát test - postava0

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	2,783 ^a	5	,733
Likelihood Ratio	3,725	5	,590
Linear-by-Linear Association	,977	1	,323
N of Valid Cases	102		

a. 8 cells (66,7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,62.

Ani z hlediska postav, které byly nakreslené jako poslední, se neukázal žádný statisticky významný rozdíl.

Sledovali jsme také, koho bude autor směřovat k osobě Já. Bylo poněkud překvapivé, že pouze v 27 případech byla nějaká osoba nasměrovaná k osobě Já. Nejvíce to byla matka (8), sourozenec (5) a otec pouze ve dvou případech. Ve zbylých případech to byli prarodiče, kamarádka, teta apod. Objevili jsme pouze statisticky nevýznamný náběh na možný rozdíl, p-hodnota se blíží 0,05.

Tab. 19 Výsledky Chi-kvadrát test – nasměrování k Já

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	15,269 ^a	9	,084
Likelihood Ratio	18,289	9	,032
Linear-by-Linear Association	,065	1	,799
N of Valid Cases	102		

a. 17 cells (85,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,21.

Kritérium, které jsme zakódovali, bylo také to, jestli se objeví nějaké podobné znaky, zda si budou nějaké postavy podobné, zda budou podobně nakresleny. Nevyšel nám ani zde statisticky významný rozdíl.

Tab. 20 Výsledky Chi-kvadrát test – podobnost

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	10,185 ^a	14	,749
Likelihood Ratio	12,869	14	,537
Linear-by-Linear Association	,235	1	,628
N of Valid Cases	102		

a. 28 cells (93,3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,21.

V některých případech se objevily postavy, které byly začerněné nebo vyšrafované. Může to značit nějaký vnitřní konflikt s danou osobou. Ve statistickém programu se neprojevil statisticky významný rozdíl.

Tab. 21 Výsledky Chi-kvadrát test – začernění/šrafování/stínování

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	8,908 ^a	9	,446
Likelihood Ratio	9,340	9	,406
Linear-by-Linear Association	1,102	1	,294
N of Valid Cases	102		

a. 17 cells (85,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,21.

Sledovali jsme také nápadnosti v kresbách. Nápadnosti však nebyly předmětem statistické analýzy. Celkově musíme konstatovat, že nám v žádných porovnáních, které jsme v analýzách provedli, nevyšel žádný statisticky významný rozdíl a to ani v kritériích stanovených pro attachment.

9 Diskuze

V této práci jsme se zabývali vlivem úplné a neúplné rodiny na dítě v souvislosti s attachmentem. Metodou nám byl projektivní test Kresba začarované rodiny. Kresba začarované rodiny bývá využívána u dětí do 12 let k odhalení situace a vztahů v rodině z pohledu dítěte.

Výzkum jsme zaměřili na žáky hraničního věku 11 a 12 let, které jsou ještě ochotné kreslit. Výzkumný soubor tvořilo 102 žáků ze čtyř tříd gymnázií. Kresbu začarované rodiny jsme vzhledem k velikosti vzorku a časové náročnosti administrovali hromadnou formou. Žáci vyplňovali také dotazník ohledně jejich rodiny. Sledovali jsme soužití a vztahy v rodině a vytvořili jsme si kritéria, která jsme sledovali v kresbě. Spolupráce s dětmi byla dobrá, proto se domníváme, že stáří 11 a 12 let (hraniční věk) je vhodný k zadávání Kresby začarované rodiny. Žáci dokážou zobrazit mnoho zvířat, pracují s profilem, diferencují členy rodiny a kresba je ve většině případů baví.

Hromadnou administrací jsme se však ochudili o mnoho informací. S tímto nedostatkem jsme počítali. V množství 102 kreseb a dotace 45 min to jinak nebylo možné. Všeobecně se doporučuje zadávání individuálně, které by bylo přínosné i v našem případě.

V našem vzorku odmítlo 11 rodičů účast na výzkumu. Je možné, že se v těchto rodinách vyskytuje nějaký problém ve vztazích či jinde a tím se ještě před sběrem dat vyloučily „problémové“ rodiny a i jejich nepřítomnost mohla ovlivnit celkový výsledek výzkumu.

V žádných ze sledovaných kritérií se neprokázal významný rozdíl mezi populacemi úplné a neúplné rodiny. Žádná naše hypotéza nebyla potvrzena. Analýzou Mann-Whitneyho U-testu ordinálních dat ani Chí-kvadrát testem u nominálních dat jsme nezjistili žádný významný rozdíl. Některé ze stanovených kritérií nominálních dat (pozitivní/negativní zvíře, femininní/maskulinní zvíře, pozice, identifikační zvíře, gumování, poloha, začernění/šrafování/stínování, barvy, dominance, detaily, propracovanost, postava1, postava0, nasměrování k Já, ohraničení, vnější podobnost, negativní osoba, nejbližší osoba, normální/nenormální obrázek) se blíží statisticky významnému výsledku avšak za výsledek je považovat nelze.

- pozice Já
- pozice otec

- gumování
- poloha
- nasměrování k Já

Je pravděpodobné, že s vyšším počtem lidí v souboru by se rozdíl zřejmě prokázal, ale 102 respondentů není dostatečně velký vzorek. V kritériích, které jsme si stanovili pro sledování attachmentu (blízká osoba, negativní osoba, nasměrování k Já, pozice, pozitivní/negativní a femininní/maskulinní osoba) se také neprokázal žádný významný rozdíl mezi populacemi.

Nutno konstatovat, že některá kritéria kódování nebyla zvolena úplně vhodně. Některé možnosti kritérií byly roztrženy na příliš mnoho možností (např. barvy, vnější podobnost). Výsledky by byly zřejmě přesnější v případě jasnějšího a přesnějšího stanovení kritéria.

Náš výzkum můžeme porovnat s výzkumem Kos-Robes a Biermana (1986), kteří však vycházeli ze vzorku 2000 rodin. V jejich výzkumu se s významnou četností objevovali zajíci na místě poškozeného dítěte (Já). V našem výzkumu do zajíce „začaroval“ pouze jeden chlapec svého sourozence. V jejich dalším výzkumu, kdy sledovali 140 rodin, se projevil statisticky významný rozdíl mezi populacemi úplné a neúplné rodiny.

Matějček a Strohbachová (1981) uvádějí, že děti kreslí spíše zvířata, která znají, a tedy exotická zvířata nejsou příliš častá. V našem vzorku děti exotická zvířata kreslily. Nezřídka se objevil gepard, piraña, chřestýš či surikata. Od výzkumu Matějčka a Strohbachové se děti setkávají více s exotickými zvířaty, ať už v televizi a v různých filmech a pohádkách či v zoologických zahradách a proto své blízké „začarovávají“ i do těchto zvířat.

Z kreseb se zdá, že je někdy obtížnější situace v rodině tzv. úplné, ale fakticky dysfunkční s narušenými vztahy, což zřejmě zvyšuje množství „nenormálních“ odpovědí i v úplných rodinách. Děti jsou v těchto případech vystavovány faktorům vyvolávajícím stres a nejistotu často více než děti z neúplných rodin, kteří například už žijí s „novým otcem“, s kterým mají dobrý vztah. Nejspíše by to vyžadovalo nějaké jasnější kritérium rodinné soudržnosti.

V dalším výzkumu doporučujeme větší vzorek, nejlépe několikanásobně velký. Pro kvantitativní přístup k této metodě je nezanedbatelným přínosem. Dále doporučujeme pro zjišťování attachmentu použít vhodný dotazník. Pouze stanovení určitých kritérií v kresbě

není dostačující. V ideálním případě si také pohovořit nad kresbou s dítětem vyptat se ho na motivy ke zvolení určitého druhu zvířete. Zaměřit se dále na Kresbu začarované rodiny a projektivní metody obecně shledáváme jako přínosné nejen pro to, že kresba je pro dítě přirozená aktivita, ale také proto, že dokáže v mnoha případech vypovědět více, než to zvládne dítě verbálně.

Závěr

Cílem této práce bylo zjistit, zda se bude lišit kresba dětí z úplných a neúplných rodin v souvislosti s attachmentem. Metodou sběru dat byla Kresba začarované rodiny na vzorku 102 dětí ve věku 11 a 12 let. Naším předpokladem bylo, že se kresby dětí z úplných a neúplných rodin budou lišit a to v míře gumování, ve výskytu dominujících postav, v tom, kam dítě umístí svoji kresbu na papíře, v barevnosti kresby a zda se objeví ohraničení osob či rodiny. Každé dítě vyplnilo také krátký dotazník ohledně vztahů v rodině a informací s kým žije.

V kresbě jsme sledovali kromě kritérií, která jsme měli více podložená teorií a stanovili jsme si u nich hypotézy, také další v souvislosti se vztahy v rodině a attachmentem (blízká osoba, negativní osoba, nasměrování k Já, pozice, pozitivní/negativní a femininní/maskulinní osoba) a ostatní kritéria (identifikační zvíře, začernění/šrafování/stínování, detaily, propracovanost, postava1, postava0, vnější podobnost, normální/nenormální obrázek).

Žádná z našich hypotéz se nepotvrdila a ani v žádných z dalších sledovaných kritérií se neprokázal žádný statisticky významný rozdíl mezi populacemi úplné a neúplné rodiny v našem vzorku a to ani v kritériích stanovených pro attachment. V některých se výsledek blíží statisticky významnému rozdílu, ale za výsledek to považovat nelze.

- pozice Já
- pozice otec
- gumování
- poloha
- nasměrování k Já

Celkově se objevilo 118 různých zvířat. Nejčastějším zvířetem, do kterého se autoři kreseb začarovali, byl pes. V případě otce je to lev, v matčině případě kočka a jako postava sourozence se vyskytovala s vyšší četností opice. V 33 případech se autoři kresby nenakreslili.

Souhrn

Tématem bakalářské práce je kresba začarované rodiny a to u dětí z úplných a neúplných rodin v souvislosti s attachmentem. Centrem zájmu je pro nás tedy rodina, vztahy a citová vazba v ní.

Vycházeli jsme z konceptu teorie attachmentu Johna Bowlbyho. Vymezili jsme si podstatné názvosloví a základní pojmy spjaté s teorií citové vazby. Vazba dítěte k pečující osobě uspokojuje potřebu dítěte po jistotě a bezpečí. Vzniká na základě bazální důvěry nebo nedůvěry mezi dítětem a druhou osobou. Bazální vazba jedince a nejčastěji jeho matky je modelem všech kladných vztahů s ostatními v budoucnu.

Bližší se zabýváme pojetím odloučení a ztráty, což souvisí také se zaměřením práce na rodinu a rozvod rodičů. Odloučení je situace, kdy je vazebná postava dočasně nedostupná. Ztráta, když je nedostupná trvale. Částečně vycházíme také z podstatné teorie českého původu a to teorie psychické deprivace dětí Prof. Matějčka a Prof. Langmeiera. Autoři mimo jiné definovali základní potřeby dítěte – potřeba stimulace, potřeba smysluplného světa, potřeba bezpečí a jistoty, potřeba osobně-sociálního významu a potřeba perspektivy, otevřené budoucnosti. Neopomenuli jsme ani jejich koncept subdeprivace, který právě u rozpadlých rodin nebo rodin, kde dítě není na prvním místě, je možným rizikem.

Mary Ainsworthová rozšířila koncept teorie attachmentu o typologii. Základní typy vazby dělíme na jistý typ, vyhýbavý, ambivalentní a dezorganizovaný. Mary Ainsworthová také přispěla s metodou zjišťující attachment v nejranějším věku – Strange Situation Test (SST). V dospělosti se často využívá dotazník ECR (Experience in Close Relationship).

Dále jsme se zaměřili, co se týče rodiny, na její rozpad – na rozvod a na ztrátu jednoho rodiče úmrtím a na opomíjený význam otce pro dítě. V minulosti bylo nejčastějším důvodem neúplné rodiny úmrtí jednoho z rodičů, v dnešní době je hlavním důvodem rozvod. Podle statistického úřadu se v roce 2012 rozvedlo 26 402 manželských párů, v roce 2013 se rozvody dotkly 24,3 tisíce dětí. Rozvodů s nezletilými dětmi bylo 51,7% z úhrnu.

Kresbu začarované rodiny představujeme spolu s výzkumy, ze kterých vycházíme. Interpretace kresby není lehká a skýtá mnoho rizik. Je to však nástroj poznání vztahů a postojů, o kterých dítě nemusí mluvit a projevit. Ukazuje vnitřní vztahy mezi členy rodiny, konflikty, přání, identifikace aj.

Cílem naší práce bylo zjistit, zda se liší děti z úplných a neúplných rodin. K tomuto účelu jsme zvolili metodu Kresbu začarované rodiny, kdy dítě kreslí celou rodinu v podobě zvířat. Dítě se nemusí verbálně vyjadřovat ke své rodině, ale nakreslí rodinu tak, jak ji samo vnímá, umožňuje mu vyjádřit své nevědomé nebo potlačené postoje k rodině a k jejím členům.

Vycházeli jsme hlavně ze studie autorů Kresby začarované rodiny Marty Kos-Robes a Gerda Biermanna (1986). V jejich studii pracovali s Kresbou začarované rodiny, ale také s Kresbou postavy a Kresbou stromu. My jsme na ně navázali pouze s Kresbou začarované rodiny. V jednom případě měli vzorek 140 rodin, z toho 30 rodin po rozchodu či po rozvodu rodičů. Kresbu dávali vyložit všem členům rodiny, nejen autorovi. V jejich výzkumu se projevila významná rozdílnost mezi populacemi úplné a neúplné rodiny. V dalším jejich výzkumu měli vzorek 2000 dětí, kde zjistili, že se s významnou četností objevuje zvíře zajíc na místě dítěte s poškozenými vztahy.

Pro náš výzkum jsme zvolili kvantitativní přístup. Výběr vzorku byl záměrný a to záměrný výběr přes instituci. Vzorek tvořilo 102 žáků gymnázií v Olomouci a v Jihlavě – Gymnázium Hejčín, Gymnázium Čajkovského a Gymnázium Jihlava. Všichni respondenti byli žáky primy osmiletých gymnázií, tedy ve věku 11 a 12 let. V případě hejčínského gymnázia byli respondenti ze dvou tříd. Z úplných rodin bylo ve vzorku 81 dětí a z neúplných 21. Ve dvou případech se jednalo o neúplnou rodinu z důvodu úmrtí rodiče – otce.

Celkově se v kresbách objevilo 118 druhů zvířat. Některá měla více identit (prase, prasorog, sovokočkomedvěd, psokočkotygr, netopýropes a ptákolev). Objevily se také postavy z animovaných filmů či pohádek (Pikachu, Jelimán) a kentauři. Televize, filmy, pohádky či internet mají nesporný vliv na výběr druhu zvířat.

V některých případech děti okomentovaly, co a proč nakreslily (Brácha je pes - neposlušný, ale milý; tatík prostě hovado co pije; máma hodná, ale dokáže být zlá; můj papoušek Žaki neumí zavřít zobák a je to pěkný ignorant).

Nejčastěji se autoři kreseb „začarovali“ do psa, otce do lva, matku do kočky a sourozence nejčastěji představovala opice. Překvapivé bylo, že 33 dětí z celého vzorku nenakreslilo sebe. Nové partnery svých rodičů kreslily děti také, ale nebylo to pravidlem.

Pouze sedm dětí nakreslilo nové partnery rodičů, kterých dohromady ve vzorku bylo osmnáct.

Vytvořili jsme si vlastní kódování sledovaných faktorů. Jako faktory attachmentu v kresbě jsme si stanovili kritéria: blízká osoba, negativní osoba, nasměrování k Já, pozice, pozitivní/negativní a femininní/maskulinní osoba. Pozornost byla dále zaměřena na způsob kresby, druh zvířete, „normalitu“ obrázku a na podobné prvky v kresbě s přihlédnutím na informace z dotazníku o rodině, soužití a vztahy v ní. Z těchto kritérií jsme si stanovili několik hypotéz, které jsme se snažili ověřit. Předpokládali jsme, že se kresby dětí z úplných a neúplných rodin budou lišit a to v míře gumování, ve výskytu dominujících postav, v tom, kam dítě umístí svoji kresbu na papíře, v barevnosti kresby a zda se objeví ohrazení osob či rodiny.

Provedli jsme analýzu ordinálních dat (vztah k matce, otci, novému partnerovi matky, nové partnerce otce, pozitivní či negativní zvíře u já, matky, otce a sourozence a propracovanost obrázku. Poté jsme provedli analýzu nominálních dat (pozitivní/negativní zvíře, femininní/maskulinní zvíře, pozice, identifikační zvíře, gumování, poloha, začernění/šrafování/stínování, barvy, dominance, detaily, propracovanost, postava1, postava0, nasměrování k Já, ohrazení, vnější podobnost, negativní osoba, nejbližší osoba, normální/nenormální obrázek).

Celkově musíme konstatovat, že se nám žádná hypotéza nepotvrdila a nevyšel nám žádný statisticky významný rozdíl ani v dalších porovnáních, které jsme v analýzách provedli a to ani v kritériích stanovených pro attachment. Populace úplných a neúplných rodin se proto v našem vzorku neliší.

V některých kritériích se výsledek blíží k významnému rozdílu.

- pozice Já
- pozice otec
- gumování
- poloha
- nasměrování k Já

S největší pravděpodobností by se ve větším vzorku rozdíl prokázal. Celkově byl náš výzkum omezen malým počtem respondentů ve vzorku. Dospěli jsme k závěru, že bychom potřebovali až několikanásobně větší vzorek pro reprezentativní zastoupení a výsledek. Náš výzkum tedy nepotvrdil výsledky výzkumu Kos-Robes a Biermana (1986).

Seznam použitých zdrojů a literatury

- 1) Ainsworth, M. S., Bell, M. S. (1970). *Attachment, Exploration, and Separation: Illustrated By The Behavior Of One-Year-Olds In A Strange Situation*. Child Development, 41, 49–67. Získáno 28. ledna 2014 z <http://ezdroje.upol.cz/>
- 2) Altman, Z. (2013). *Kresba rodiny a začarované rodiny*. Pracovní materiály k semináři (nepublikované). Praha
- 3) Biermann, G, Kos-Robes, M. (1986). *Die Zeichentest-Batterie – Baum – Mensch – Verzauberte Familie*. Praxis der Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie 35, 6, 214-222. Získáno 15. listopadu 2013 z http://psydok.sulb.uni-saarland.de/volltexte/2011/3175/pdf/35.19866_3_31755.pdf_new.pdf
- 4) Bowlby, J. (2010). *Vazba*. Praha: Portál.
- 5) Bowlby, J. (2012). *Odloučení*. Praha: Portál.
- 6) Bowlby, J. (2013). *Ztráta*. Praha: Portál.
- 7) Brisch, K. H. (2011). *Poruchy vztahové vazby*. Praha: Portál.
- 8) Brisch, K. H. (2012). *Bezpečná výchova*. Praha: Portál.
- 9) *Pohyb obyvatelstva – rok 2013*. In: Český statistický úřad [online]. [cit.22.3.2014]. Dostupné z <http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/coby032114.docx>
- 10) *Rozvodovost*. In: Český statistický úřad [online]. [cit.5.3.2014]. Dostupné z <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>
- 11) Davido, R. (2001). *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. Praha: Portál.
- 12) George, C., Solomon, J. (1996). *Representational Models of Relationships: Links Between Caregiving and Attachment*. Infant Mental Health Journal; 17(3): 198–216. Získáno 28. prosince 2013 z <http://ezdroje.upol.cz/>
- 13) Gjuríčová, Š., Kubička, J. (2003). *Rodinná terapie: systemické a narativní přístupy*. Praha: Grada Publishing.
- 14) Hartl, P. (1993). *Psychologický slovník*. Praha: Nakladatelství Budka.
- 15) Hartl, P., Hartlová, H. (2010). *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál.

- 16) Hašto, J. (2005). *Vztahová väzba: Ku koreňom lásky a úzkosti*. Trenčín: Vydavateľstvo F.
- 17) Kerns, K. A., Richardson, R. A. (2005). *Attachment in Middle Childhood*. New York: The Guilford Press.
- 18) Koluchová, J. (1987). *Diagnostika a reparaibilita psychické deprivace*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- 19) Kulisek, Petr (2000). *Problémy teorie raného citového přilnutí (attachment)*. *Československá psychologie*, 44, 5, 404-423.
- 20) Langmeier, J., Matějček, Z. (1974). *Psychická deprivace dětí*. Praha: Avicenum.
- 21) Lečbých, M., Pospíšilíková, K. (2012). *Česká verze škály experiences in Close relationships (ECR): Pilotní studie posouzení vztahové väzby v dospělosti*. *E-psychologie* [online], 6 (3), 1-11 [cit. 25.1.2014]. Dostupný z WWW: <http://e-psycholog.eu/pdf/lecbych-pospisilikova.pdf>.
- 22) Matějček, Z. (1986). *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum.
- 23) Matějček, Z. (1996). *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál.
- 24) Matějček, Zdeněk (2002). *Mýtus prvních tří let*. *Československá psychologie*, 46, 4, 347-357.
- 25) Matějček, Z. (2008). *Co děti nejvíce potřebují*. Praha: Portál.
- 26) Matějček, Z., Dytrych Z. (1994). *Děti, rodina a stres*. Praha: Galén.
- 27) Matějček, Z., Dytrych, Z. (1997). *Radosti a strasti prarodičů aneb když máme vnoučata*. Praha: Grada Publishing.
- 28) Matějček, Z., Dytrych, Z. (2002). *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada Publishing.
- 29) Matějček, Z., Strohbachová, I. (1981): *Kresba začarované rodiny*. *Československá psychologie* 25, 4, 316-329.
- 30) Mikulincer, M., Shaver, P. R. (2010). *Attachment in adulthood: Structure, Dynamics, and Change*. New York: The Guilford Press.

- 31) Nair H., Murray, Ann D. (2005). *Predictors of Attachment Security in Preschool Children From Intact and Divorced Families*. *The Journal of Genetic Psychology*: 166(3), 245–263. Získáno 5. ledna 2014 z <http://ezdroje.upol.cz/>
- 32) Nota, J. (2008). *Symbolika v kresbě začarované rodiny u žáků 1. stupně ZŠ (Nepublikovaná diplomová práce)*. České Budějovice: Jihočeská univerzita.
- 33) Novák, T. (2004). *Co dítě sděluje, když nakreslí svoji rodinu*. Olomouc: Rubico.
- 34) Onyiriuka, N. A. (2011). *Violence and Maternal Deprivation on Child's Mental and Physical Health: A Case Report*. *Journal of Nepal Paediatric Society*; 31(2): 137-140. Získáno 5. ledna 2014 z <http://ezdroje.upol.cz/>
- 35) Pavlát, J. (2012). *Děti po rozvodu svých rodičů – souhrn anglofonních a našich prací*. *Československá psychologie*, 56, 3, 221-231.
- 36) Pavlát, J., Šusta, M. (2008). *Děti v rodičovských soudních sporech*. *Československá psychologie*, 52, 5, 458-467.
- 37) Peterson, L. W., Hardin, M. E. (2002). *Děti v tísní: příručka pro screening dětských kreseb*. Praha: Triton.
- 38) Pospěchová, T. (2005). *Mentální anorexie v Kresbě začarované rodiny (Nepublikovaná diplomová práce)*. Brno: Masarykova Univerzita.
- 39) Plháková, A. (2003). *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia.
- 40) Rufo, M. (2009). *Pust' mě, ale neopouštěj*. Praha: Portál.
- 41) Rutter, M., Kreppner, J., Sonuga-Barke, E. (2009). *Emanuel Miller Lecture: Attachment insecurity, disinhibited attachment, and attachment disorders: where do research findings leave the concepts?* *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 50(5), 529–543. doi:10.1111/j.1469-7610.2009.02042.x
- 42) Sobotková, I. (2001). *Psychologie rodiny*. Praha: Portál.
- 43) Svoboda, M.(ed.), Krejčířová, D. & Vágnerová, M. (2009). *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Portál.
- 44) Špaňhelová, I. (2010). *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada Publishing.

- 45) Štefánková, Z. (2007). *Citová vazba v rané adolescenci*. *Československá psychologie*, 51, 5, 503-516.
- 46) Trapková, L., Chvála, V. (2004). *Rodinná terapie psychosomatických poruch*. Praha: Portál.
- 47) Vavrda, V. (2005). *Otázky soudobé psychoanalýzy*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- 48) Vrtbovská, P. (2010). *O ztraceném dítěti & cestě do bezpečí: attachment, poruchy attachmentu a léčení*. Tišnov: Scan.
- 49) Warshak, R. A. (1996). *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Praha: Portál.
- 50) Winnicott, D. W. (1998). *Lidská přirozenost*. Praha: Psychiatrické nakladatelství.
- 51) Zoja, L. (2005). *Soumrak otců: Archetyp otce a dějiny otcovství*. Praha: Prostor.

Přílohy

Příloha č. 1: Zadání bakalářské práce

Příloha č. 2: Abstrakt bakalářské práce

Příloha č. 3: Souhlas zákonného zástupce

Příloha č. 4: Dotazník

Příloha č. 5: Kresby (1 – 102)

Příloha č. 6: Matice dat

Podklad pro zadání BAKALÁŘSKÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
KALČÍKOVÁ Ludmila	Kněžice 45, Kněžice	F110039

TÉMA ČESKY:

Kresba začarované rodiny u dětí z úplných a neúplných rodin v souvislosti s attachmentem

NÁZEV ANGLICKY:

The test of an enchanted family drawing among children in complete and incomplete families with the context of Theory of attachment

VEDOUcí PRÁCE:

Doc. Mgr. Peter Tavel, Ph.D. - KKV

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

1. Seznámení se s manuálem pro psaní diplomových prací na Katedře psychologie FF UP v Olomouci a citačních norem Americké psychologické asociace.
2. Studium odborné literatury z oblasti Teorie attachmentu, rozvodů, vývojové psychologie, mateřství, otcovství, projektivní kresběné testy.
3. Zpracování přehledu dosavadního výzkumu.
4. Rámcová osnova teoretické části: Zkoumání vlivu attachmentu na další vývoj dítěte. Zabývat se budu dále rozvody rodičů a možným dopadem na jedince. Pro praktickou část bude použita kresba začarované rodiny. Respondenty budou dvanáctileté děti z osmiletých gymnázií.
5. Konzultace výzkumného projektu s vedoucím bakalářské práce před realizací sběru dat. Vzorek cca 100 dětí.
6. Integrace výzkumných dat. Diskuse o výsledcích, přínosem pro praxi, doporučením dalšího upřesňujícího výzkumu.

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

- Bowlby, J. Vazba. Praha: Portál, 2010.
Bowlby, J. Odloučení. Praha: Portál, 2012.
Bowlby, J. Attachment and Loss: Attachment. The United States of America: Basic Books, 1982.
Hašto, J. Vzťahová väzba. Trenčín: Vydavateľstvo F, 2005.
Špaňhelová, I. Dítě a rozvod rodičů. Praha: Grada, 2010.
Davido, R. Kresba jako nástroj poznání dítěte. Praha: Portál, 2001.

Podpis studenta: .....

Datum: .....

Podpis vedoucího práce: .....

Datum: .....

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce: Kresba začarované rodiny dětí z úplných a neúplných rodin v souvislosti s attachmentem

Autor práce: Ludmila Kalčíková

Vedoucí práce: doc. Ing. Mgr. Mgr. Peter Tavel, Ph.D.

Počet stran a znaků: 70, 101 909

Počet příloh: 6

Počet titulů použité literatury: 51

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá Kresbou začarované rodiny u dětí z úplných a neúplných rodin v souvislosti s attachmentem. V teoretické části se věnujeme teorii attachmentu, psychické deprivaci dětí, tématu rodiny, rozvodu, úmrtí rodiče a Kresbě začarované rodiny. Zkoumali jsme, zda se budou obě populace úplné a neúplné rodiny lišit a to v četnosti gumování, v četnosti výskytu dominující osoby, v umístění kresby na papíře a v barevnosti kresby. Ve vzorku jsme měli 102 žáků gymnázií v Olomouci a v Jihlavě ve věku 11 a 12 let. Data jsme sbírali projektivním metodou Kresbou začarované rodiny. Respondenti nám také vyplnili dotazník ohledně jejich rodiny a vztahů v ní. Pro analýzu dat jsme zvolili kvantitativní přístup. Vytvořili jsme si několik kritérií, které jsme v kresbách sledovali. V našem vzorku jsme nenalezli žádný významný rozdíl mezi dětmi z úplné a neúplné rodiny.

Klíčová slova: citová vazba, rodina, rozvod, Kresba začarované rodiny

ABSTRACT OF THESIS

Title: The test of an enchanted family drawing among children in complete and incomplete families with the context of theory of attachment

Author: Ludmila Kalčíková

Supervisor: doc. Ing. Mgr. Mgr. Peter Tavel, Ph.D.

Number of pages and characters: 70, 101 909

Number of appendices: 6

Number of references: 51

Abstract

The bachelor thesis deals with the test of an enchanted family drawing among children from complete and incomplete families with regard to the theory of attachment. Theoretical part concerns with the theory of attachment, psychological deprivation of children, themes such as family, divorce, death of the parent and test of an enchanted family drawing. We were researching whether the both populations of complete and incomplete families will differ in the frequency of rubbing, frequency of occurrence of a dominant individual, placement of drawing in the paper and the color of the drawing. Our sample contained 102 pupils at the age of 11 to 12 from the Olomouc and Jihlava grammar schools. Data were collected by the method called „The test of an enchanted family drawing“. Respondents also filled a questionnaire about their family and relationships among its members. We used a quantitative approach for the data analysis. We created several criteria, which we wanted to observe in drawings. We did not find any significant difference between children from complete and incomplete families in our sample.

Key words: Attachment, family, divorce, The test of enchanted family drawing

Souhlas zákonného zástupce s účastí dítěte na výzkumu

Dobrý den,

Jsem studentkou 3. ročníku oboru psychologie na Univerzitě Palackého v Olomouci a tímto dopisem bych Vás ráda požádala o souhlas s účastí Vašeho dítěte ve výzkumné studii, která je součástí mé bakalářské práce pod vedením Doc. Petra Tavela. Práce se zabývá kvalitou života dětí. Jedná se o výzkum formou testu, kdy mi děti nakreslí svoji rodinu a následně vyplní krátký dotazník. Veškeré poskytnuté informace budou anonymní a bude s nimi nakládáno v souladu se zákonnými normami.

Váš souhlas pro mne znamená významnou pomoc. Studenti budou kreslit obrázek ve škole místo vyučování. V případě dotazů mne můžete kontaktovat na adrese: lida@kalcik.cz

Předem Vám velmi děkuji za ochotu ke spolupráci,

.....
Ludmila Kalčíková

SOUHLASÍM – NESOUHLASÍM* s tím, aby se můj syn/moje dcera

.....** zúčastnil/a výzkumu v rámci bakalářské práce.

V .....

dne .....

* nehodící se škrtněte

.....
Podpis zákonného zástupce

** doplňte jméno a příjmení

Kde můžeš, zakroužkuj nebo vypiš vlastními slovy.

Jsem: Kluk/Holka

Třída:

Škola:

Počet a věk sourozenců:

Bydlím s:

- Máma a táta
- Máma
- Táta
- Máma a nový partner
- Táta a nová partnerka
- Ještě je to jinak? Jak?

Nežiji s oběma vlastními rodiči, protože:

- Rodiče se rozvedli (rozešli)
- Jeden rodič zemřel
- Už od malička žiji s jedním rodičem

Rodiče se rozvedli (přestali spolu žít z jakéhokoliv důvodu), když mi bylo:

Z období, kdy se rodiče rozváděli (přestali spolu žít), si pamatuji (doplň):

S novým partnerem (partnerkou) mámy/táty mám vztah
(označuj jako ve škole 1 velmi dobrý – 5 velmi špatný a na osu udělej čárku):

S mámou mám vztah (označuj jako ve škole 1 velmi dobrý – 5 velmi špatný a na osu udělej čárku):

S tátou mám vztah (označuj jako ve škole 1 velmi dobrý – 5 velmi špatný a na osu udělej čárku):

Tabulka I – tabulka s daty (1. část)

p.č.	pohlaví	bydlí s	rodiče se	z období rozchodu si pamatuje	rodiče spolu přestali žít (věk)
1	1	1	4	0	-99
2	2	1	4	0	-99
3	2	1	4	0	-99
4	2	1	4	0	-99
5	1	1	4	0	-99
6	1	1	4	0	-99
7	2	1	4	0	-99
8	1	1	4	0	-99
9	1	2	2	-99	-99
10	1	1	4	0	-99
11	2	1	4	0	-99
12	1	1	4	0	-99
13	2	1	4	0	-99
14	2	1	4	0	-99
15	2	1	4	1	-99
16	1	1	4	0	-99
17	2	1	4	0	-99
18	1	1	4	0	-99
19	1	1	4	0	-99
20	2	1	4	0	-99
21	1	1	4	0	-99
22	2	1	4	0	-99
23	2	1	4	0	-99
24	2	1	4	0	-99
25	1	1	4	0	-99
26	2	1	4	0	-99
27	2	2	1	1	4
28	2	1	4	0	-99
29	1	1	4	0	-99
30	1	4	1	2	10
31	2	1	4	0	-99
32	1	1	4	0	-99
33	1	1	4	0	-99
34	1	1	4	0	-99
35	2	1	4	0	-99
36	2	2	1	2	10
37	2	1	4	0	-99
38	2	6	1	2	5
39	1	1	4	0	-99
40	1	1	4	0	-99
41	1	2	1	1	9
42	1	1	4	0	-99
43	1	1	4	0	-99
44	1	1	4	0	-99
45	1	1	4	0	-99
46	1	1	4	0	-99
47	2	1	4	0	-99
48	2	1	4	0	-99
49	1	1	4	0	-99
50	2	4	3	1	1

51	2	1	4	0	-99
52	1	1	4	0	-99
53	1	1	4	0	-99
54	1	1	4	0	-99
55	1	1	4	0	-99
56	2	1	4	0	-99
57	1	1	4	0	-99
58	2	1	4	0	-99
59	1	1	4	0	-99
60	2	1	4	0	-99
61	2	1	4	0	-99
62	1	1	4	0	-99
63	1	6	1	1	3
64	2	1	4	0	-99
65	1	1	4	0	-99
66	1	1	4	0	-99
67	2	1	4	0	-99
68	1	1	4	0	-99
69	1	1	4	0	-99
70	1	1	4	0	-99
71	2	1	4	0	-99
72	2	1	4	0	-99
73	1	1	4	0	-99
74	2	1	4	0	-99
75	1	2	1	1	3
76	2	6	1	1	11
77	2	2	1	2	6
78	2	1	4	0	-99
79	1	6	1	4	9
80	2	4	1	1	0
81	2	4	1	3	3
82	2	6	1	1	2
83	2	1	4	0	-99
84	1	2	3	1	1
85	2	1	4	0	-99
86	2	1	4	0	-99
87	1	1	4	0	-99
88	2	1	4	0	-99
89	2	1	4	0	-99
90	1	2	1	1	6
91	2	4	1	2	9
92	2	1	4	0	-99
93	2	1	4	0	-99
94	2	2	2	3	8
95	1	1	4	0	-99
96	2	2	1	1	2
97	2	1	4	0	-99
98	2	1	4	0	-99
99	2	4	1	1	8
100	2	1	4	0	-99
101	2	1	4	0	-99
102	1	1	4	0	-99

Tabulka II – legenda Tabulka I

pohlaví	bydlí s	rodiče se	z období rozchodu si pamatuje
1 muž 2 žena	1 máma a táta 2 máma 3 táta 4 máma a nový partner 5 táta a nová partnerka 6 ještě je to jinak	1 rozvedli 2 jeden rodič zemřel 3 od malička žije s jedním 4 žije s oběma	0 žijí spolu 1 nic 2 hádky 3 jiné negativní zážitky 4 vše

Tabulka III – legenda Tabulka IV

Vztah s členy rodiny
1 velmi dobrý 2 dobrý 3 průměrný 4 špatný 5 velmi špatný

Tabulka IV – tabulka s daty (2. část)

p.č.	vztah s matkou	vztah s otcem	vztah s novým partner. Matky	vztah s novou partner. Otce	počet vl. Souroz.	počet nevl. Souroz.
1	1	1	-99	-99	1	0
2	1	1	-99	-99	1	0
3	2	3	-99	-99	2	0
4	2	1	-99	-99	1	0
5	1	1	-99	-99	1	0
6	1	1	-99	-99	1	0
7	1	1	-99	-99	0	0
8	1	1	-99	-99	1	0
9	1	-99	-99	-99	1	0
10	1	3	-99	-99	2	0
11	1	1	-99	-99	1	0
12	1	1	-99	-99	2	0
13	1	1	-99	-99	1	0
14	1	1	-99	-99	0	0
15	1	1	-99	-99	1	0
16	1	1	-99	-99	0	0
17	1	1	-99	-99	1	0
18	1	1	-99	-99	1	0
19	1	1	-99	-99	1	0
20	1	1	-99	-99	1	0
21	1	3	-99	-99	2	0
22	1	1	-99	-99	1	0
23	1	1	-99	-99	1	0
24	1	1	-99	-99	1	0
25	1	1	-99	-99	1	0
26	1	1	-99	-99	2	0
27	1	1	-99	-99	0	1
28	1	1	-99	-99	1	0
29	1	1	-99	-99	2	0
30	1	1	2	-99	1	0
31	1	1	-99	-99	1	0
32	1	1	-99	-99	2	0
33	1	1	-99	-99	1	0
34	1	1	-99	-99	1	0
35	2	3	-99	-99	2	0
36	1	1	-99	-99	1	0
37	1	2	-99	-99	1	0
38	1	3	-99	-99	2	0
39	2	2	-99	-99	1	0
40	1	1	-99	-99	2	0
41	1	1	-99	-99	0	0
42	1	1	-99	-99	0	0
43	1	1	-99	-99	1	0
44	1	1	-99	-99	1	0
45	1	1	-99	-99	0	0
46	1	1	-99	-99	2	0
47	1	2	-99	-99	0	0
48	1	1	-99	-99	2	0
49	1	1	-99	-99	1	0

50	1	1	1	-99	0	0
51	1	2	-99	-99	1	0
52	1	1	-99	-99	1	0
53	1	1	-99	-99	1	0
54	1	1	-99	-99	1	0
55	1	1	-99	-99	1	0
56	1	1	-99	-99	1	0
57	1	1	-99	-99	1	0
58	1	1	-99	-99	1	0
59	2	1	-99	-99	1	0
60	1	1	-99	-99	1	0
61	1	2	-99	-99	1	0
62	1	1	-99	-99	1	0
63	1	1	1	1	0	1
64	1	1	-99	-99	2	0
65	2	2	-99	-99	1	0
66	1	1	-99	-99	0	0
67	1	1	-99	-99	1	0
68	2	2	-99	-99	1	0
69	2	2	-99	-99	0	0
70	1	1	-99	-99	1	0
71	1	1	-99	-99	1	0
72	1	1	-99	-99	1	0
73	1	1	-99	-99	1	0
74	1	1	-99	-99	1	0
75	1	5	5	-99	1	3
76	3	1	-99	-99	1	0
77	1	2	-99	3	1	0
78	1	1	-99	-99	1	0
79	1	1	-99	4	1	0
80	1	5	1	-99	1	0
81	1	1	1	-99	0	1
82	1	1	1	1	0	1
83	1	1	-99	-99	0	1
84	1	3	-99	-99	0	2
85	1	1	-99	-99	1	0
86	1	2	-99	-99	1	0
87	1	2	-99	-99	2	0
88	2	1	-99	-99	1	0
89	1	1	-99	-99	1	0
90	1	1	-99	3	1	0
91	1	1	1	-99	0	2
92	1	1	-99	-99	1	0
93	1	1	-99	-99	3	0
94	1	-99	3	-99	1	0
95	1	1	-99	-99	2	0
96	1	1	5	1	0	6
97	1	1	-99	-99	1	0
98	2	2	-99	-99	1	0
99	1	2	1	1	1	1
100	1	1	-99	-99	1	0
101	2	2	-99	-99	3	0
102	2	1	-99	-99	3	0

Tabulka V - Výčet zvířat (sloupce: já, otec, matka, sourozenec, prarodič)

1 žirafa	25 lvíče	49 lenochod	73 rejsek	97 fretka
2 štír	26 medvěd	50 motýl	74 potkan	98 člověk
3 ryba	27 čivava	51 tučňák	75 králík	99 kozel
4 pavouk	28 ptákolev	52 šnek/hlemýžď	76 klišťe	100 štika
5 býk	29 kočka	53 mrož	77 sojka	101 kráva
6 lev	30 pes boxer	54 liška	78 muflon	102 štěně
7 ovečka	31 lachtan	55 páv	79 nosorožec	103 vlčice
8 komár	32 slon	56 papoušek	80 koza	104 koťátko
9 labuť	33 holub	57 žralok	81 beruško-sova	105 kolibřík
10 čáp	34 včela	58 ježek	82 prasangután	106 ptakopysk
11 akvarijská ryba	35 pes	59 želva	83 kůň a želva	107 rak
12 tuleň	36 myš	60 kentaur	84 papoušek ARA	108 jaguár
13 morče	37 kůň	61 poník	85 okřídlený mravenec	109 pudl
14 zajíc	38 moucha	62 krysa	86 kocour	110 fenka
15 velbloud	39	63 beruška	87 sovokočkomedvěd	111 bobr
16 mravenec	40 veverka	64 pták	88 psokočkotygr	112 pštros
17 opice	41 tygr	65 chřestýš	89 kačena	113 jelimán
18 sova	42 jelen	66 netopýr	90 panter	114 piraña
19 delfín	43 gepard	67 ještěrka	91 husa	115 medúza
20 had	44 vlk	68 sokol	92 zmije	116 slimák
21 jezevčík	45 orel	69 lumek	93 beran	117 gorila
22 surikata	46 panda	70 křížák	94 hovado	118 netopýropes
23 chobotnice	47 prase	71 otakárek	95 orangután	119 jezevec
24 lvíče	48 pikachu	72 krtek	96 krkavec	

Tabulka VI - legenda pro Tabulku VII - tabulka s daty (3. část),

zobrazení	pozitivní/negativní zv.	femininní/maskulinní zv.	pozice
0 všichni	1 pozitivní	0 nelze určit	1 profil
1 chybí 1	2 negativní	1 femininní	2 čelem
2 chybí 2	0 neutrální	2 maskulinní	3 zády
3 chybí 1, navíc 1			
4 navíc 1			
5 chybí 2, navíc 1			
6 navíc 2			

Tabulka VII - tabulka s daty (3. část)

p.č.	zobrazení	já	poz/neg	fem/mas	pozice	otec	poz/neg	fem/mas	pozice
1	0	4	2	0	2	2	0	0	2
2	0	8	2	0	1	5	0	2	2
3	0	11	0	0	1	10	0	1	1
4	0	12	0	0	1	3	2	0	1
5	1	-99	-99	-99	-99	6	1	2	1
6	0	17	0	0	1	23	0	0	2
7	0	25	1	0	2	6	1	2	2
8	0	8	2	0	2	26	1	2	2
9	1	-99	-99	-99	-99	-99	-99	-99	-99
10	0	17	0	0	2	28	2	2	1
11	0	8	2	0	1	5	0	2	2
12	0	33	1	1	1	35	1	0	1
13	0	36	2	0	1	26	1	2	2
14	0	29	1	1	2	6	1	2	2
15	0	40	1	0	1	11	1	0	1
16	0	29	1	1	1	41	0	2	1
17	0	29	1	1	1	42	0	2	1
18	0	43	0	2	1	6	1	2	2
19	0	44	0	2	1	6	1	2	2
20	0	8	2	0	2	19	1	0	1
21	0	18	1	0	2	6	1	2	2
22	0	50	1	1	2	51	0	0	2
23	0	34	0	0	1	53	0	2	2
24	0	35	1	0	1	54	1	0	1
25	1	-99	-99	-99	-99	26	1	2	2
26	1	47	2	0	1	34	0	0	1
27	0	35	1	0	1	55	0	0	2
28	0	54	1	0	1	26	1	2	2
29	0	43	0	2	1	26	1	2	1
30	0	57	2	2	1	26	1	2	2
31	1	-99	-99	-99	-99	26	1	2	2
32	1	-99	-99	-99	-99	18	1	0	2
33	0	60	0	0	1	60	0	0	2
34	1	-99	-99	-99	-99	6	1	2	1
35	0	61	1	0	1	49	2	0	1
36	0	51	0	0	2	5	0	2	1
37	0	36	2	0	1	51	0	0	2
38	1	63	1	1	2	-99	-99	-99	-99
39	0	59	1	0	1	18	1	0	2
40	1	-99	-99	-99	-99	26	1	2	2
41	0	19	1	0	3	42	0	2	1
42	0	67	0	0	1	26	1	2	2
43	0	68	0	0	1	57	2	2	1
44	0	64	1	0	1	4	2	0	3
45	0	69	0	0	3	70	2	0	2
46	0	41	0	2	1	6	1	2	2
47	0	35	1	0	1	49	2	0	1
48	1	-99	-99	-99	-99	72	0	0	2
49	0	73	2	0	1	74	2	0	1
50	0	1	1	1	1	35	1	0	1

51	0	75	1	2	1	41	0	2	1
52	1	-99	-99	-99	-99	19	1	0	1
53	0	77	1	0	1	42	0	2	1
54	0	6	1	2	1	79	0	2	1
55	1	-99	-99	-99	-99	18	1	0	2
56	1	-99	-99	-99	-99	42	0	2	2
57	1	-99	-99	-99	-99	1	1	1	1
58	0	1	1	1	1	6	1	2	1
59	1	-99	-99	-99	-99	59	1	0	2
60	1	-99	-99	-99	-99	35	1	0	1
61	1	-99	-99	-99	-99	56	1	0	2
62	0	3	2	0	1	26	1	2	2
63	0	35	1	0	1	85	0	0	3
64	0	7	1	1	1	35	1	0	1
65	1	-99	-99	-99	-99	26	2	2	2
66	1	-99	-99	-99	-99	2	0	0	1
67	1	-99	-99	-99	-99	6	1	2	1
68	1	-99	-99	-99	-99	49	2	0	1
69	1	-99	-99	-99	-99	49	2	0	1
70	0	-99	-99	-99	-99	90	0	0	1
71	0	35	1	0	1	6	1	2	1
72	1	-99	-99	-99	-99	35	1	0	2
73	1	-99	-99	-99	-99	93	1	2	1
74	1	-99	-99	-99	-99	43	0	2	1
75	0	56	1	0	1	94	2	0	1
76	0	29	1	1	1	35	1	0	1
77	0	97	0	0	1	15	1	0	1
78	0	98	0	0	2	99	0	2	1
79	4	20	2	0	3	26	1	2	2
80	5	-99	-99	-99	-99	-99	-99	-99	-99
81	5	-99	-99	-99	-99	-99	-99	-99	-99
82	6	36	1	0	2	26	1	2	3
83	0	19	1	0	1	16	0	0	3
84	0	106	0	0	1	75	0	2	1
85	0	8	2	0	2	6	1	2	2
86	1	-99	-99	-99	-99	107	0	0	2
87	0	108	0	2	1	18	1	0	2
88	1	-99	-99	-99	-99	51	0	0	2
89	1	-99	-99	-99	-99	18	1	0	2
90	0	42	0	2	1	35	1	0	1
91	1	-99	-99	-99	-99	54	1	0	1
92	0	35	1	0	1	6	1	2	1
93	0	34	1	0	1	6	1	2	2
94	1	4	2	0	3	-99	-99	-99	-99
95	1	-99	-99	-99	-99	113	0	2	3
96	0	20	2	0	1	43	0	2	1
97	0	29	1	1	2	32	0	2	2
98	0	49	2	0	1	8	2	0	1
99	0	50	1	1	2	115	0	0	2
100	0	63	1	1	3	3	2	0	1
101	1	-99	-99	-99	-99	117	2	0	2
102	1	-99	-99	-99	-99	119	0	0	1

Tabulka VIII - tabulka s daty (4. část)

p.č.	matka	poz/neg	fem/mas	pozice	Souroz.1	poz/neg	fem/mas	pozice
1	1	1	1	1	3	2	0	1
2	7	1	1	2	6	1	2	2
3	9	1	1	1	5	0	2	1
4	13	1	0	1	14	2	0	2
5	10	0	1	1	20	2	0	1
6	22	1	1	1	21	1	0	1
7	24	1	1	2	-99	-99	-99	-99
8	23	0	0	2	27	1	0	1
9	3	2	0	1	6	1	2	1
10	29	1	1	1	31	1	0	1
11	6	1	2	2	32	0	2	1
12	34	1	0	2	1	1	1	1
13	37	1	0	1	38	2	0	1
14	18	1	0	2	-99	-99	-99	-99
15	37	1	0	1	31	1	0	1
16	35	1	2	1	-99	-99	-99	-99
17	6	1	2	1	35	1	0	1
18	35	1	0	1	19	1	0	1
19	45	0	0	2	19	1	0	1
20	46	1	0	2	47	2	0	2
21	46	1	0	2	49	2	0	1
22	19	1	0	1	52	0	0	1
23	7	1	1	1	49	2	0	1
24	19	1	0	1	26	1	2	2
25	6	1	2	1	29	1	1	1
26	49	2	0	1	18	1	0	2
27	54	1	0	1	52	0	0	1
28	18	1	0	2	56	1	0	1
29	1	1	1	1	17	0	0	2
30	29	1	1	1	58	0	0	1
31	35	1	0	1	29	1	1	1
32	16	0	0	1	59	1	0	1
33	60	0	0	1	17	0	0	1
34	18	1	0	2	44	0	2	1
35	34	1	0	2	62	2	0	2
36	7	1	1	1	36	2	0	1
37	50	1	1	2	34	1	0	1
38	46	1	0	2	64	1	0	2
39	22	1	1	2	17	0	0	2
40	65	2	0	2	66	2	0	2
41	54	1	0	1	-99	-99	-99	-99
42	43	0	2	1	-99	-99	-99	-99
43	6	1	2	2	1	1	1	1
44	50	1	1	3	52	0	0	1
45	71	1	1	3	-99	-99	-99	-99
46	29	1	1	1	1	1	1	1
47	1	1	1	1	-99	-99	-99	-99
48	29	1	1	2	34	0	0	1
49	36	2	0	1	73	2	0	1
50	6	1	2	2	-99	-99	-99	-99

51	29	1	1	1	76	2	0	2
52	18	1	0	2	36	2	0	1
53	54	1	0	1	78	0	2	1
54	1	1	1	1	80	2	1	1
55	19	1	0	1	29	1	1	1
56	29	1	1	2	5	0	2	2
57	16	0	0	3	49	2	0	2
58	81	1	1	2	82	0	0	1
59	84	2	0	1	17	0	0	2
60	18	1	0	2	83	0	0	1
61	13	1	0	1	54	1	0	1
62	18	1	0	2	17	0	0	2
63	17	0	0	2	86	1	2	1
64	87	0	0	2	63	1	1	3
65	75	1	0	2	40	1	0	2
66	56	1	0	1	-99	-99	-99	-99
67	44	0	2	1	17	0	0	2
68	34	1	0	3	47	2	0	1
69	89	0	0	1	-99	-99	-99	-99
70	91	2	1	1	32	0	2	1
71	37	1	0	1	93	1	2	1
72	29	1	1	2	29	1	1	2
73	75	1	0	1	91	2	1	1
74	37	1	0	1	56	1	0	1
75	95	0	0	2	35	1	0	1
76	54	1	0	1	96	2	0	1
77	26	1	2	2	54	1	0	1
78	29	1	1	1	47	2	0	1
79	29	1	1	1	100	2	0	1
80	36	1	0	2	6	1	2	1
81	18	1	0	2	102	1	0	2
82	103	0	1	3	104	1	0	2
83	17	0	0	2	-99	-99	-99	-99
84	2	0	0	2	-99	-99	-99	-99
85	29	1	1	2	47	0	0	2
86	29	1	1	1	3	1	0	1
87	29	1	1	1	26	1	2	2
88	36	2	0	1	6	1	2	2
89	109	1	0	1	13	1	0	1
90	18	1	0	2	29	1	1	1
91	110	1	1	1	1	1	1	1
92	37	1	0	1	93	1	2	0
93	58	0	0	1	52	0	0	1
94	112	1	0	2	46	1	0	2
95	52	0	0	1	16	0	0	1
96	93	0	2	1	-99	-99	-99	-99
97	51	0	0	2	80	2	1	1
98	114	2	0	1	23	0	0	2
99	4	2	0	2	47	2	0	2
100	29	1	1	2	1	1	1	1
101	36	2	0	1	17	0	0	2
102	15	1	0	1	20	2	0	1

Tabulka IX - tabulka s daty (5. část)

p.č.	Souroz.2	poz/neg	fem/mas	pozice
10	30	2	2	2
12	1	1	1	1
21	48	0	0	1
26	16	0	0	1
29	29	1	1	1
32	17	0	0	2
35	38	2	0	1
38	64	1	0	2
40	52	0	0	1
46	47	2	0	1
48	18	1	0	2
64	88	0	0	2
87	32	0	2	1
91	38	2	0	1
93	111	0	0	1
95	16	0	0	1
99	116	2	0	1
101	118	2	0	2
102	36	2	0	1

Tabulka X – legenda Tabulka XII

identifikační zvíře	poloha	druh	dominance
0 není 1 otec 2 matka 3 sourozenec 4 všichni	1 střed 2 vlevo 3 vpravo 4 nahoře 5 dole 6 zaplněný papír	0 jiný 1 stejný	0 nikdo 1 já 2 otec 3 matka 4 sourozenec 5 matka a souroz. 6 matka a otec 7 prarodiče

Tabulka XI – legenda Tabulka XII

gumování	začernění/šrafování/ stínování	barvy	detaily (krev, větev atd.)
0 žádné 1 já 2 otec 3 matka 4 sourozenec 5 matka, otec, já 6 otec, matka 7 sourozenec, já 8 otec, souroz. 9 všechno 10 matka souroz. 11 nelze poznat kdo	0 nic 1 já 2 otec 3 matka 4 sourozenec 5 nelze poznat kdo 6 matka, souroz., já 7 otec, souroz. 8 matka, já 9 všichni	0 nikdo 1 všichni 2 já 3 otec 4 matka 5 sourozenec 6 otec, já, souroz. 7 matka, souroz. 8 otec a matka 9 matka, otec, souroz. 10 otec, souroz. 11 někdo jiný 12 matka, já, prarodiče 13 kamarádka	0 nikdo 1 já 2 otec 3 matka 4 sourozenec 5 sourozenec, já 6 všichni 7 nelze poznat u koho 8 já, otec 9 matka, její přítel 10 matka a otec 11 děda 12 kamarádka

Tabulka XII - tabulka s daty (6. část)

p.č.	identifikační zvíře	gumování	poloha	začernění/šraf	barvy	druh	dominance	details
1	0	0	2	0	0	0	3	0
2	0	0	4	1	0	0	0	0
3	0	0	1	0	1	0	0	0
4	0	5	1	0	0	0	0	0
5	0	3	5	0	3	0	2	0
6	0	0	5	0	1	0	2	1
7	4	6	1	0	0	1	2	1
8	0	4	2	5	1	0	2	0
9	0	4	4	0	0	0	0	0
10	0	0	1	4	0	0	0	5
11	0	2	4	1	2	0	1	1
12	0	7	1	3	0	0	4	0
13	0	2	4	0	1	0	2	0
14	0	0	1	3	0	0	2	0
15	0	0	2	0	1	0	3	4
16	0	5	1	0	0	0	0	0
17	0	0	5	0	0	0	2	0
18	0	0	4	0	0	0	4	0
19	0	0	1	0	0	0	2	5
20	0	8	1	0	0	0	0	0
21	0	0	6	0	0	0	2	4
22	0	0	1	0	1	0	2	0
23	0	0	1	0	0	0	2	0
24	0	0	1	0	1	0	5	0
25	0	4	2	0	1	0	0	0
26	0	0	4	0	0	0	1	4
27	0	1	2	0	0	0	2	0
28	0	0	5	0	1	0	6	0
29	0	0	6	0	0	0	6	4
30	0	2	6	6	0	0	1	0
31	0	3	1	0	0	0	2	0
32	0	0	1	2	0	0	0	0
33	0	9	4	0	0	0	0	6
34	0	8	1	0	1	0	0	0
35	0	0	1	0	0	0	1	2
36	0	0	1	0	1	0	2	0
37	0	0	2	0	0	0	0	0
38	0	0	1	0	5	0	0	0
39	0	0	6	0	0	0	2	0
40	0	0	6	7	0	0	2	0
41	0	0	1	0	1	0	0	0
42	0	0	1	0	0	0	2	0
43	0	3	5	0	1	0	4	8
44	0	0	1	0	0	0	0	0
45	0	1	1	0	0	0	0	0
46	0	0	3	8	6	0	2	0
47	0	1	1	2	0	0	3	2
48	0	3	1	0	0	0	0	0
49	3	0	1	9	0	1	0	3
50	0	0	1	0	1	0	6	0

51	0	0	1	4	1	0	0	0
52	0	9	1	0	1	0	2	0
53	0	0	2	9	0	0	0	1
54	0	7	1	0	1	0	3	0
55	0	0	1	0	1	0	0	2
56	0	0	6	0	1	0	0	0
57	0	0	5	3	7	0	2	3
58	0	0	5	0	1	0	0	0
59	0	0	2	0	0	0	0	6
60	0	0	3	2	1	0	0	0
61	0	9	1	3	8	0	0	2
62	0	10	4	2	0	0	2	4
63	0	3	6	9	0	0	0	3
64	0	0	1	2	9	0	3	0
65	0	0	4	0	1	0	2	6
66	0	2	2	0	1	0	0	0
67	0	0	1	0	10	0	0	4
68	0	4	1	0	1	0	0	2
69	0	2	5	0	1	0	0	0
70	0	9	1	7	0	0	4	0
71	0	0	1	0	2	0	1	1
72	0	0	6	0	0	0	0	0
73	0	6	4	0	0	0	0	0
74	0	10	1	0	0	0	0	4
75	0	4	6	4	10	0	0	3
76	0	1	6	0	7	0	2	4
77	0	0	5	9	1	0	0	0
78	0	10	1	0	1	0	1	0
79	0	11	4	2	0	0	1	0
80	0	9	2	0	1	0	0	0
81	0	3	2	0	1	0	0	6
82	0	2	6	2	0	0	0	9
83	0	0	1	0	0	0	3	0
84	0	11	1	0	0	0	3	0
85	0	4	6	0	0	0	2	0
86	0	3	4	0	0	0	7	0
87	0	4	2	0	1	0	0	0
88	0	3	5	0	0	0	0	0
89	0	3	1	0	0	0	0	10
90	0	3	4	0	0	0	0	0
91	0	4	1	0	1	0	0	0
92	0	0	1	0	0	0	1	8
93	0	2	6	0	11	0	0	4
94	0	1	6	1	12	0	1	11
95	0	0	4	0	0	0	0	0
96	0	4	6	0	1	0	0	4
97	0	0	6	0	0	0	2	0
98	0	0	1	2	13	0	4	12
99	0	0	6	0	4	0	0	0
100	0	1	6	0	0	0	0	0
101	0	0	2	0	0	0	2	4
102	0	4	1	0	0	0	3	0

Tabulka XIII - tabulka s daty (7. část)

p.č.	propracovanost	první postava	poslední postava	nasměrování k já	ohraničení	vnějš.podob.
1	4	3	1	0	0	2
2	2	2	1	0	0	5
3	2	0	0	2	0	0
4	3	0	0	0	0	0
5	5	4	2	0	0	6
6	4	1	2	0	1	7
7	1	2	1	0	2	8
8	3	2	1	0	0	0
9	5	0	0	0	0	0
10	3	2	0	3	0	5
11	2	0	0	4	0	9
12	3	0	0	1	0	4
13	3	2	1	5	0	0
14	2	2	1	0	0	10
15	3	0	0	0	0	0
16	3	0	0	4	0	10
17	2	0	0	4	0	0
18	3	1	4	0	0	11
19	3	2	1	0	4	0
20	3	3	0	0	1	7
21	5	2	0	3	1	0
22	2	2	0	6	0	0
23	2	2	0	0	0	0
24	1	4	0	6	0	0
25	1	0	0	0	0	6
26	2	2	1	2	0	0
27	3	0	0	0	0	0
28	2	2	0	0	0	0
29	5	0	0	2	0	0
30	4	0	0	0	0	0
31	2	2	3	0	0	0
32	4	2	4	0	0	0
33	5	1	4	0	1	12
34	1	2	0	0	0	0
35	2	0	0	0	0	0
36	1	2	0	0	0	0
37	2	0	0	0	0	0
38	1	0	0	0	0	4
39	4	0	0	0	0	0
40	5	2	0	0	0	0
41	3	3	2	0	0	0
42	7	0	0	0	0	0
43	3	4	3	2	3	0
44	2	0	0	0	0	0
45	3	2	0	0	0	0
46	3	2	0	6	0	13
47	3	3	0	0	0	0
48	2	0	0	0	0	6
49	1	3	1	0	0	8
50	1	2	1	0	0	0
51	2	0	0	1	0	9

52	3	0	0	0	0	0
53	5	0	0	0	0	0
54	2	0	0	0	0	0
55	1	0	0	0	0	0
56	2	2	4	8	0	8
57	3	4	3	0	0	0
58	3	0	0	2	0	0
59	1	2	4	0	0	0
60	2	3	4	0	0	0
61	3	0	0	0	0	0
62	2	0	0	0	0	0
63	4	3	4	0	0	0
64	3	0	0	2	0	0
65	4	2	4	0	1	14
66	4	2	3	0	0	0
67	2	4	2	0	0	0
68	4	0	0	0	0	0
69	4	3	2	0	1	0
70	4	0	0	0	0	0
71	2	0	0	3	0	0
72	3	3	0	0	0	6
73	3	0	0	0	0	0
74	1	0	0	0	0	0
75	4	2	0	0	4	0
76	1	0	0	0	0	0
77	3	0	0	7	0	11
78	2	0	0	6	1	0
79	4	2	0	0	0	0
80	1	0	0	0	0	0
81	1	0	0	0	0	0
82	2	0	0	0	0	0
83	2	3	0	0	0	0
84	4	0	0	0	0	0
85	1	0	0	0	1	0
86	3	4	5	0	0	0
87	2	5	1	3	0	0
88	3	5	4	0	0	0
89	2	0	0	0	0	0
90	4	2	5	0	0	15
91	2	0	0	0	0	9
92	2	2	0	2	0	0
93	3	0	0	3	0	0
94	2	0	0	8	0	0
95	4	2	5	0	0	4
96	2	3	1	9	1	0
97	3	0	0	0	0	16
98	3	0	0	2	0	0
99	3	0	0	0	0	0
100	2	3	0	0	2	0
101	4	2	4	0	0	4
102	3	3	4	0	0	0

Tabulka XIV – legenda Tabulka XIII

propracovanost	první postava	poslední postava	nasměrování k já	ohraničení
1 velmi dobrá	0 nelze určit	0 nelze určit	0 nikdo	0 nikdo
2 dobrá	1 já	1 já	1 otec	1 všichni mezi sebou
3 průměrná	2 otec	2 otec	2 matka	2 rodina zvenku
4 špatná	3 matka	3 matka	3 sourozenec	3 otec
5 velmi špatná	4 sourozenec	4 sourozenec	4 matka, otec	4 souroz.
	5 prarodiče	5 prarodiče	5 matka, souroz.	
			6 všichni	
			7 otec, souroz.	
			8 babička	
			9 nová partnerka otce	

Tabulka XV – legenda Tabulka XIII

vnější podobnost	
1 nikdo	9 matka a otec
2 otec	10 otec a já
3 matka	11 matka a já
4 sourozenci	12 matka, otec, já
5 máma, táta a souroz.	13 matka, já, souroz.
6 máma a souroz.	14 otec, souroz.
7 já a souroz.	15 otec, já, souroz., prarodič
8 všichni	16 babička a kamarádka

Tabulka XVI – legenda Tabulka XVII

negativní osoba	nejbližší osoba	normální/nenormální obrázek
1 otec	1 otec	1 normální
2 matka	2 matka	2 nenormální
3 sourozenec	3 sourozenec	
4 babička	4 babička	
5 děda	5 děda	
	6 sestřenice, teta	
	7 partnerka otce	
	8 kamarádky	
	9 matka a otec	
	10 otec, souroz.	

Tabulka XVII - tabulka s daty (8. část)

p.č.	negativní osoba	nejbližší osoba	normální/nenormální obrázek
1	0	3	1
2	0	2	1
3	0	0	1
4	0	9	1
5	0	0	2
6	0	3	1
7	0	2	1
8	0	3	1
9	0	0	2
10	1	2	2
11	0	1	2
12	0	3	1
13	0	2	1
14	0	2	1
15	0	2	1
16	0	0	1
17	0	10	1
18	0	1	1
19	0	3	1
20	0	3	1
21	1	1	2
22	0	1	1
23	0	2	1
24	0	1	1
25	0	0	1
26	0	3	1
27	0	3	1
28	0	3	1
29	0	9	1
30	1	3	2
31	0	0	1
32	0	0	1
33	0	1	2
34	0	0	1
35	0	3	1
36	0	3	1
37	0	2	1
38	0	3	1
39	0	1	1
40	1	0	2
41	0	1	1
42	0	9	1
43	1	9	1
44	0	3	1
45	0	2	1
46	0	2	1
47	0	1	1
48	0	0	1
49	0	3	1
50	0	2	1
51	0	1	1

52	0	0	1
53	0	1	2
54	0	2	1
55	0	0	1
56	0	0	1
57	0	0	1
58	0	9	2
59	0	0	1
60	0	0	1
61	0	0	1
62	0	1	1
63	0	10	1
64	0	2	1
65	1	0	2
66	0	0	1
67	0	0	1
68	0	0	1
69	0	0	1
70	0	0	1
71	0	3	1
72	0	0	1
73	0	0	1
74	0	0	1
75	1	3	2
76	0	2	1
77	0	3	1
78	0	1	1
79	1	1	2
80	0	0	1
81	0	0	1
82	0	3	2
83	0	2	1
84	0	1	1
85	0	1	1
86	4	0	1
87	0	3	1
88	0	0	1
89	0	0	1
90	0	1	1
91	0	0	1
92	0	6	1
93	0	3	1
94	0	4	1
95	0	0	1
96	0	7	1
97	0	2	1
98	0	8	1
99	0	2	1
100	0	2	1
101	0	0	1
102	3	0	1

Tabulka XVIII - nápadnosti

3	Býk – zvíře, které nosí své rohy s pýchou, snadno se našve. Když se s ním však dobře zachází, otevře ti duši labuti. Čáp – nikde nezůstává dlouho, pořád přelétává z jednoho konce světa na druhý! Labuť – vznešené zvíře, vznešená povaha. Občas však kousne. Snaží se chápat problémy ostatních, ne vždy správným postupem. Akvariijní ryba – proplouvá životem, užívá si. Občas narazí do skla akvářka. Uvědomí si, že její život má hranice
5	věku neodpovídající kresba
7	přikreslená zvířata
9	Matka – slabé čáry, kresba věku neodpovídající
10	bizardní
11	já komár s krví
17	Vím, že to není pěkné.... Tak si nedělejte naděje.... P.S. Taťka mi nešlape na hlavu!
28	já splývá se sestrou(dvojče)
35	pilná včelka, vlezlá krysa, otravná moucha, roztomilý poník
39	Želva – středně pomalá, rozumná, líná, nenasytá; táta – moudrý, vtípný, nadání pro hudbu; surikara – pilná, ale ráda bonzuje a někdy je protivná
47	maminka stará se o mě jako se žirafy starají o svá mláďata
51	Králík (ne zajíc!)
53	poškrtaná plocha
58	2 identity: prasangután, beruško-sova
59	želva, protože je pomalej „nerušit, když mám čaj!!!“, máma Ara uřvaný, protože strašně a furt řve „á, to nenííí pravdááá!“, opice, protože má rád opice kvůli tomu, že kouří a že opice se naučí rychlejš kouřit než lidi.“
60	2 identity: kůň a želva
62	sestra pěkná provokatérka, táta občas se našve, máma moudrá a chytrá, já rychlý a vyčůraný a občas provokatér
63	opice hodná, ale někdy umí být zlá, okřídlený mravenec pilný, za vším lítá a někdy je pomalý; náš pes Muffin drzý, neposlušný darebák, vyčůraný a rychlý; kocour svěhlavý a přítulný
64	3 identity: sovokočkomedvěd, psokočkatygr
65	neopečené maso ze mě
75	pes neposlušný, ale milý; tatík prostě hovado co pije; máma hodná, ale dokáže být zlá; můj papoušek Žaki neumí zavřít zobák a je to pěkněj ignorant
76	krkavec naštvanej samotářskej, liška bystrá lstivá
78	já člověk
79	zvláštní táta
80	nového partnera bere jako otce
82	2 identity:Lucka a Tonička myš
83	líný velbloud, pracovitý mravenec, hyperaktivní opice, moudrá sova, chytrý delfín
86	ryba hodná, dobrá pohybově; kočka hodná a hezká, rak jeho znamení, veverka nevyházím s ní moc dobře, slon je hubený
89	máma je starostlivá a hezká, táta je velmi chytrý a vynalézavý
91	táta je hooóódně vychytralý
100	Pavouk – není kdo
101	2 identity: netopýropes

Tabulka XIX - další členové

p.č	další sourozenci	partneři rodičů	jiní členové	prarodiče
79	-99	o.partnerka - kráva	-99	-99
80	-99	m. partner – včelka	-99	-99
81	-99	m. partner – lev	-99	-99
82	-99	m. partner - panda, o. partnerka - kolibřík	-99	-99
83	-99	-99	-99	15,18
84	-99	-99	-99	18
85	-99	-99	-99	106,2
86	-99	-99	-99	40,32
87	-99	-99	-99	59
88	-99	-99	-99	3,29
89	-99	-99	-99	59
90	-99	-99	-99	54
91	-99	m. partner – sova	nevlast. Děda – pavouk	59
92	-99	-99	Sestřenice – myš, teta – pták	40, 35, 32
93	Bratr – hroch	-99	Švagrová – veverka, zebra, neteř – myš	-99
94	-99	m. partner – myš	bráchova holka – ryba	50,18
95	-99	-99	neteře motýl	36,29
96	Nevl.- bratr krokodýl, ryba, beran, štěňátko, pavouk, sestra papoušek	o. partnerka – kočka	-99	-99
97	-99	-99	Kamarádky – sova, žirafa, prase, žížala, hovado, mravenec	18,12
98	-99	-99	Kamarádky – hroch, chrobák, mravenec, šnek	-99
99	-99	-99	Kamarádky – žížala, vosa, piraña, chobotnice	72
100	-99	-99	Kamarádky – mravenec, žížala, vosa, medúza	-99
101	Sestra – velbloud s copánky	-99	-99	-99
102	Sestra – krokodýl	-99	-99	-99